Berith

CRNI ŠATOR

BIBLIOTEKA „GLASA KONCILA"

crni šator

Berith

(SMILJANA RENDIĆ)

Crni šator

Zagreb 1967

Izdao: Nadbiskupski Duhovni stol — Glas Koncila, Zagreb, Kaptol 8. Odgovara: Dr Josip Ladika, Zagreb, Nova Ves 7. Stamparija »Informator, Zagreb, Preradovićeva 21

ZVAO SE SEAD

Došao je u njezinu kuću kao podstanar. Ona je držala podstanare već više godina, jer od same muževe zarade teško bi bili mogli uzdržavati sina na studijama. Podstanari su im obično bili radnici iz rudnika. Jer Metka i njezin suprug žive u rudarskom kraju. Prije su živjeli u gradu, bili su oboje radnici. Metkin prvi muž poginuo je u ratu. Rodbina drugoga muža nije bila zadovoljna njihovim vjenčanjem, zato što je Metka bila udovica i još s dvoje djece, siromašna, a i nešto starija od njega. Ona se i sama čudila zašto je nju izabrao, Metka je žena tiha i duboko ponizna. Da se uklone neraspoloženju rodbine, ostavili su svoj grad i došli u selo kraj starog rudnika. Metkina kći poslije se udala u istom selu. Sin je pošao učiti za inženjera. A s drugim mužem Metka nije imala djece.

Podstanari su se mijenjali u njihovoj kući. Bili su to mladi ljudi, samci, doseljenici iz unutrašnjosti. Neki su odlazili zato što su dobili stan, drugi zato što su napuštali rudnik. I tako je jednog popodneva došao novi podstanar. I on mlad i sam, i odmah se vidjelo da je i on došao iz Bosne. I bio je i on radnik u rudniku.

Reče da se zove Seno. Metka nije znala kakvo je to ime, ali nije pitala. Samo se čudila što se to u njoj događa, jer ona je bila razumna i smirena žena, i takav čudni osjećaj zatekao ju je sasvim nepripravnu. Nikad prije nije vidjela toga mladića, a osjetila se kao da ga već poznaje i kao da ga je čekala onako kako mlada majka čeka dan u koji će dijete pod njezinim srcem ugledati sunce. Metka se sva smutila od toga osjećaja, uplašila se u srcu i zazvala Boga: »Bože moj, smiluj mi se . . .« I dok je slušala odjek tih svojih neizgovorenih riječi u sebi, začuje mladića kako nešto govori. Prije su govorili o sobi, o cijeni podnajma. Sad je mladić rekao:

— Ja mislim da će mi ovdje biti dobro, mama.

Ona zadršće kao da ju je udario. I zapita smućeno:

— Zašto me zoveš mama?

Bio je tako mlad da mu naprosto nije mogla reći vi. Mladić se zbuni, čak pocrveni:

— Oprostite, ovaj . . . Tako mi je došlo, vi baš izgledate tako da vam se može reći mama.

I najednom se nasmiješi, toplo, gotovo nestašno:

— Pa kako drukčije i da vas zovem? Gazdarice? Jeste, ovaj, malo pozamašni, ali ipak mi ne izgledate kao ukočena debela guska, šašavo mi je da vas zovem gazdarice. A gospođo? Ne ide mi nekako, nisam nikad imao prilike da nekomu u životu kažem gospođo. To mu dođe kao iz filma, bezvezno.

Sad se već smijao, pa se i ona nasmije. I reče:

— Pa dobro, zovi me mama.

Ali osjećala je svoje srce kao ognjenu kuglu. I reče nastojeći govoriti sa smiješkom:

— Samo bi to moglo biti krivo tvojoj mami, kad bi znala.

— Nemam je — reče mladić jednostavno. — Umrla je kad mi je bilo šest godina.

I tada Metka reče tiho, ponizno:

— Oprosti, sine.

— Ta idite — reče mladić vedro. — Što ste vi osjetljivi, mama.

Kad se sutradan uvečer vratio s posla (radio je tada u drugoj smjeni), ona je nešto pospremala u svojoj sobi. Došavši u kuhinju nađe na stolu veliku crvenu ružu. Čula je kako je mladić došao, pa pomisli da je bio u kuhinji tražiti vazu za svoju ružu. Ona donese iz svoje sobe jednu staklenu vazu, napuni je vodom, stavi ružu u nju, odnese je mladiću i reče s vrata:

— Sigurno si tražio vazu.

Mladić je pogleda začuđeno i srdačno:

— Ma ne, to sam ja vama donio.

— Hvala — reče ona plaho, povuče se i zatvori vrata. Odnijela je vazu u kuhinju brišući suze.

— Čudan je ovaj mladić — reče ona mužu te večeri. — A plaši me to što i ja uz njega postajem čudna.

Muž je zapita što joj je. A ona reče:

— Ne znam. Osjećam se kao da se u njemu rađa novi čovjek od mene. Smiluj mi se Bože . . .

I dubokim, bolnim pokretom uhvati ruke svoga muža preko stola i reče:

— Moli za mene, Stanko. Moli za mene.

Ona je uvijek u teškim časovima molila svoga čovjeka da moli za nju.

Na njezin rođendan mladić joj je opet donio cvijeća, i kutiju bombona. Ona reče zahvaljujući:

— Vratit ću ti na tvoj rođendan.

— Kad bih znao točno kad je — reče mladić.

Metka ga pogleda začuđeno. A on objasni:

— Ja sam se rodio u onoj gužvi zadnjih mjeseci rata, barem su mi tako rekli. Naše je selo Bogu iza leđa i sad, a onda je bilo duplo. A i palili su nas i klali, pa moje rođenje nije valjda nitko pravo zapisao. Onaj datum u osobnoj karti, to je nekako ispalo, šta ja znam.

— Ali — reče Metka zbunjeno — župnik je morao zapisati.

— To vi mislite katolički pop? — reče mladić. — Čuo sam da ih tako zovu. Ali meni nije imao što zapisati. Ja sam musliman, kažu.

Osupnuta, smućena, Metka nije znala što da kaže. Bila je opazila da mladić ne ide u crkvu, ali naprosto joj nije palo na pamet da bi mogao biti druge vjere. I sad se snebivala kako joj to nikad nije palo na pamet: toliko je muslimana radilo u rudniku, nekoliko ih je i kod nje stanovalo, i baš kod ovoga da na to i ne pomisli! I sad se sjeti da je mladić sam ispunio podstanarsku prijavnicu, sam je odnio na prijavni ured, pa je i ostala kod njega. Ona mu ju je kanila tražiti, pa je nekako zaboravila. Misli su joj se kovitlale kao razbijene, i ona se uhvati za odjek njegove zadnje riječi i upita gotovo mehanički:

— Kako to, kažu?

— A eto tako, kažu — reče mladić ravnodušno. — U našem selu svi su muslimani, ali mene nitko nije učio što mu to znači. a nije ni važno, uostalom.

— A to tvoje ime? — reče Metka još uvijek ne znajući što zapravo da kaže. — Uvijek sam se pitala što znači Seno.

— Tako su me zvali odmalena, pa mi je ostalo. A ime je Sead. Ali ne znam što znači.

— Ti ništa ne znaš — reče Metka tužno. — Ti ni za Boga ne znaš. Prije si rekao da ti je selo Bogu iza leđa, a ne znaš ni što si rekao, ne znaš čak ni da se tako ne smije govoriti o Gospodinu Bogu našemu.

Sama se začudila kako su joj riječi potekle, jer još čas prije nije znala što da kaže. A mladić je pogleda iskreno ožalošćeno:

— Pa što sam rekao da vas je tako zaboljelo, mama? Ništa zla nisam mislio, to se tako kaže. A to da ja za Boga ne znam, pa eto ne znam, što ja tu mogu?

— Sve — reče Metka.

— A što sve? — reče mladić ravnodušno. — Nemojte se opet uvrijediti, mama, ali kažu da Bog i ne postoji.

— Ne govori to u mojoj kući, sine — reče Metka ozbiljno i polako. — Ne govori to. Ova kuća živi od vjere u Njega.

Mladić ne odgovori odmah. Gledao je u grane staroga oraha pred prozorom, lice mu je bilo nepomično. I onda reče:

— Oprostite, mama. — I zastane kao da se pita da li da još nešto kaže, i onda ipak reče:

— Ja nikad nisam imao kuće u kojoj bi se živjelo ni s Njim ni bez Njega.

Poslije toga dana, malo po malo, na komadiće, ispričao joj je svoje djetinjstvo i cijeli svoj kratki i gorki život do dolaska u rudnik. Oca nije zapamtio, rekli su mu da je poginuo u ratu. Sjećao se kako je kao malo dijete bio često gladan i kako je toliko patio od studeni da su mu noge i ruke bile pune ljubičastih ozebina. I hodao je uvijek u krpama, toga se dobro sjećao, »takve su to rite bile, mama, a ni obuće čestite nisam imao, prsti su mi ispadali, a ljeti sam hodao bos i volio sam se šetati po potoku, voda mi je milovala noge i mirisali su bagremi i baš sam se osjećao kao siroče«. Najjače je zapamtio dan majčine smrti: »Ležala je sva hladna, ja sam mislio da je to od studeni pa sam joj uzimao ruke i grijao ih svojim dahom, tako je i ona meni činila kad sam se živ smrzavao, ali nisam joj mogao ugrijati ruke, stalno su bile kao led i ja sam se čudio što su tako teške, njezine ruke bile su obično tako lagane kad bi me pomilovale i kad bi mi redile kosu.« U sumrak toga dana, kad su mu rekli neka se makne od odra, izišao je u avliju, a avlija je bila pusta i smrznuta, i njemu je onako malenom i samom došlo da udari glavom o zid i da razbije glavu i ne vidi i ne čuje više ništa. I jauknuo je od muke, ali nitko ga nije čuo, i onda je on otrčao u polje i sjeo tamo na snijeg i plakao dok mu suze nisu presahle i tako skvrčen i sam sjedio je u noći i bio bi umro od zime da nisu došli po njega. Čuo je kako ga zovu, ali nije se maknuo sve dok ga nisu našli i pokupili. »Tako mi je sve bilo svejedno, mama, možete li vi shvatiti da tako malom djetetu može sve biti svejedno, sve, i život?«

Poslije majčina ukopa dali su ga djedu. Čuvao je ovce i koze, i nitko se na njega nije osobito obazirao. Poslije nekoliko godina djed je zaključio da ga je već dosta uzdržavao, pa ga je dao nekom seljaku za slugu. Kod seljaka opet je čuvao ovce i koze, »a gazdarica je bila divlja i vikala je da previše jedem, i znala me i lupiti, a tešku je ruku imala, sve mi je u ušima zvonilo kad bi me smjerila, i nisam smio ni plakati. A dobre riječi nikad — znate, mama, ja u životu nisam čuo dobru riječ dok nisam došao u vašu kuću. Na takav sam se svijet namjerio, a ni majčinih se dobrih riječi ne sjećam, ona mi ih je sigurno govorila ali ih se ne sjećam, premalen sam bio.«

Već je do mladića dorastao, a jedva je znao čitati i pisati. I tada je jedne večeri, jedući kraj peći kašu iz drvenog čanka, čuo gdje gazda priča ženi o nekom rudniku na zapadu u koji idu raditi mnogi iz Bosne. On je gledao u čanak i u svoje bose noge. Te noći nije

zaspao. Poslije mjesec dana stajao je na šalteru personalne službe u rudniku. Kad je primio prvu plaću upisao se, istog dana, u večernju školu. »I eto me tu, mama.« Smiješio se završavajući svoju malu, sakrivenu priču.

Jedne noći došao je Metki u san. Sanjala ga je kao malo dijete, ruke i noge bile su mu ljubičaste od studeni, i ona ih je grijala svojim dahom. Sva smućena i uplašena od toga sna ona probudi muža i sve mu ispriča, a on je slušao ozbiljno i dugo šutio i onda reče blago i sigurno, kao da je nešto odmjerio: »Sutra ćeš poći na ispovijed, a sad se smiri.«

Otvorila je srce u ispovijedi, ispričala sve od početka. Župnik ju je dugo poznavao, znao ju je kao vrijednu i ozbiljnu ženu. I reče joj: »Kćeri, ne postaje se majkom samo po tijelu i krvi. Možda vas Bog sada poziva da postanete majkom jedne duše.«

Od toga dana počela je mladiću govoriti o Bogu, obzirno i istinski, s Evanđeljem u srcu. Mladić je slušao, ali nikad nije odgovorio ni riječi. I uopće počeo je u to vrijeme sve više šutjeti, i ona se u strahu i nadi pitala što to znači. Sve dok jednog dana mladić ne izjavi da odlazi. Ona se skameni, jedva zapita:

— Kamo?

On reče ime jednoga grada, daleko. Reče da ima tamo neke znance, da su mu priskrbili posao lakši od onoga u rudniku. Nije htio objašnjavati. Otputovao je iste večeri, obećao je da će pisati. Ona se cijeli dan osjećala kao smrznuta, nije mogla ni plakati.

Nije se nadala da će se zaista javiti. Ali javio se, i nastavio je pisati redovito. Pisao je o novom poslu, o okolini, ali ne o sebi; i nju je to plašilo. Župnik je ponavljao: »Molite.« I ona je molila, dugo, uporno, sa smrznutim i potamnjelim srcem, ali uporno.

Gotovo se bojim napisati što je bilo dalje. Bojim se da će mi se čak i s kršćanske strane dobaciti da montiram priču radi efekta. Ali vidjela sam pismo, i znam gdje je sada ovaj koji se zvao Sead, i znam kamo želi poći.

Kako je bez objašnjenja otišao da se u samoći bori za svoju dušu, tako je majci svoje duše bez objašnenja javio i svoju pobjedu. Samo ovako, kratko: »Mama, razmislio sam, odlučio sam primiti krštenje.« Metka je čitala, sedamdeset i sedam puta čitala je tu jednu rečenicu, i srce joj je opet gorjelo, i mogla je opet plakati. I pisala je sinu svoje želje i svoje molitve: »Zahvalimo Gospodinu jer je dobar, jer je navijeke milosrđe Njegovo.«

Već u dalekom gradu Sead je primio pouku katekumena. Ali krštenje je želio primiti u crkvi kraj rudnika, kraj Metkine kuće. I onaj isti svećenik koji je Metki govorio o materinstvu duše izlio je na njegovu glavu vodu krštenja i rekao: »Stanko, ja te krstim u Ime Oca i Sina i Duha Svetoga.«

Za uspomenu na krštenje župnik mu je darovao krunicu i knjigu što je izrasla iz stranice na kojoj ovo čitate. A bio je dan velikoga sunca, žarki dan kolovoza. Mladić se više nije odvojio od tih darova. Krunicu je nosio i na počinak. Ali bio je sav kao zatvoren u neku svijetlu, radosnu šutnju, i Metku je mučilo što joj ništa ne govori. Osobito se brinula zašto joj ne kaže kamo ide po podne. Tek poslije saznala je da je on u ta popodneva odlazio u jednu staru crkvu na brijegu, i molio tamo, sa svojom krunicom u rukama, dugo, nepomičan, gledajući u svetohranište.

Tih i radostan, s krunicom i s onom knjigom, otišao je kad su ga pozvali na odsluženje vojnog roka. I iz vojske pisao je ne govoreći o sebi, i Metka se pitala kakvi su njegovi prvi svjesni koraci pred Bogom. Pošla ga je posjetiti, odnijela mu je Evanđelje. On primi knjigu u ruke, poljubi je, i razbije svoju šutnju kao posudu od alabastra i reče:

— Mama, ako Bog hoće, ja ću biti svećenik.

I Metka nađe riječ u ognju i odgovori:

— Velik je Bog, sine.

VALERIJA

Valerija se rodila u staroj kući pokraj vinograda svoga oca, na Cvjetnu nedjelju, pred podne. Bilo je vrijeme velike mise, u crkvi se čitala Muka Gospodnja.

Prvo čega se Valerija sjeća iz svoga djetinjstva jest jedna kita ruža i karanfila. Njoj je tada moglo biti četiri godine, i bio je blagdan, ljudi su išli u zavjetnu crkvicu u polju. Majka je povela Valeriju sa sobom, i na ulazu u crkvicu dala joj je cvijeće u ruke i rekla: »Stavi ga na oltar.« Djevojčici je bilo teško da prođe sve do oltara između toliko svijeta, ali uzela je cvijeće i poslušala.

Sve što se poslije dogodilo u Valerijinu životu bilo je već sadržano u ta dva časa: u rođenju za vrijeme čitanja Muke i u hodanju k žrtveniku sa cvijećem u rukama.

Pokušat ću to ispričati. Preda mnom je sedam Valerijinih pisama. Nije mi bilo lako doći do njih, jer Valerija je svijeća koja izgara u tišini. A i pisati može samo s velikim naporom, jer joj je bolest oslabila ruke, i ona sad već jedva drži pero u njima.

* * *

Bilo joj je osam godina kad je počela teško hodati. Vodili su je liječnicima, liječili na razne načine, uzalud. Valerija pamti jedan pregled: lice liječnika odalo je nemoć, majka je zaplakala. »Česte su suze na licu moje mame«, piše mi Valerija, »ali suze od onoga dana neću zaboraviti.«

Jednoga predvečerja bila je u gradu s ocem. Iznad grada na brijegu ima staro Gospino svetište, i Valerija ga je željela vidjeti: čula je da su mnogi pošli tamo na štakama, i ozdravili u molitvi pred Gospinom slikom i vratili se čvrsto hodajući, a štake ostavili tamo, pred žrtvenikom. Željela je vidjeti te štake. Otac se brinuo hoće li se ona moći uspeti svim onim stepenicama, bilo je sedam stotina stepenica. Ona je govorila: »Moći ću.« Hodala je sve napornije i sve se teže naslanjala na očevu ruku. Ocu se smili muka djeteta, pa reče:

— Vratimo se, Valerija.

— Ne — reče ona. — Idemo naprijed, tata. Recite mi, tata, hoćemo li vidjeti štake?

— Ja mislim da hoćemo — reče otac.

Uspeli su se do vrha. Pred vratima crkve prosili su slijepi starac i starica. Otac im dade milostinju i uđe u crkvu gotovo noseći dijete klonulo od napora. U crkvi je bilo mračno. Otac svojim prstima prinese Valeriji blagoslovljene vode, a ona se prekriži i prošapće:

— Gdje su štake?

— Mračno je, ništa se ne vidi — odgovori otac tiho. Zašli su i iza oltara, ali tamo je bio još veći mrak. I tako nisu vidjeli štake, znakove ozdravljenja. Samo su križ vidjeli, oblici su mu bili jači od mraka. Otac reče:

— Valerija, poklonimo se Križu spasa našega.

Htio ju je poduprijeti, ali ona pođe sama jedva hodajući, i klekne na goli kamen pred Križem. Tu prestaje njezino sjećanje na taj čas. Ali sjeća se, Valerija, da nikad više nije molila za svoje ozdravljenje. Nikad više, »ni tri Zdravomarije«.

Djeca u školi rugala su joj se kako teško hoda. Osobito joj se rugao jedan dječak, a nju nije boljelo što joj se ruga, samo se stidjela što hoda tako jadno da izaziva smijeh. I u kući bi često pala po stepenicama, i bilo joj je teško da je vide, osobito da je vidi majka.

Majka ju je nastojala razveseliti lijepim haljinama. Jednom joj je isplela vestu od fine obojene vune, pa je Valerija obuče i pođe u crkvu. Uvijek je voljela ići u crkvu, i išla je dok je god mogla hodati. Te nedjelje opazi da svi gledaju njezinu novu vestu, i prolazeći začuje kako neki šapću da je vesta vrlo lijepa. Kad se vratila kući, skine vestu i reče majci:

— Mama, evo vam je, neću je više obući.

— Zašto? — reče majka žalosno i začuđeno.

— Neću da me gledaju — odgovori Valerija.

Otada je počela nositi ljeti i zimi iste haljine, s dugim rukavima.

Bilo joj je petnaest godina kad jednog dana župnik najavi upis u Treći Red svetoga Franje. Ona se prijavi, i radosno je čekala obred pristupa. Na dan pristupa došla je u sakristiju, teško hodajući. Dvadeset zdravih djevojaka radosno se kretalo oko nje. Župnik samilosno i zabrinuto pogleda njezine nemoćne noge; možda je pomislio da će pravila Trećega Reda biti preteška za nju. I pristupi joj i reče smućeno:

— Valerija, ti ćeš pristupiti drugi put...

Ona iziđe iz sakristije bez riječi, i dovuče se kući boreći se sa suzama. I osjeti se sasvim sama pod Križem, kao one večeri u djetinjstvu, kad od mraka nije mogla vidjeti štake ozdravljenih.

Poslije nekoliko dana župnik ju je došao posjetiti:

— Valerija, strpi se godinu dana, drugi put...

A ona reče mirno:

— Do godinu dana više neću moći hodati, i neću moći više doći u crkvu.

Tako je i bilo. Noge su joj sasvim oslabile, i konačno se mogla vući po kući samo na laktovima. Otac i majka nisu to mogli gledati, i prenosili su je na stolici. Na stolici su je nosili i u crkvu. Ona se nije usuđivala moliti da je nose, i bili su veliki dani za nju kad bi se sami sjetili i ponijeli je.

Jednoga Velikog Petka uvečer otac i majka pošli su u crkvu, a nju su smjestili na stolici kraj peći i stavili joj na dohvat ruke radio-aparat, da može slušati prijenos liturgijskih obreda iz Rima. Ostala je sama i radovala se kako će slušati. I onda nestane struje, i ona se našla sama u mraku i tišini. Nije više vidjela ni obrise Križa, kako ih je vidjela one večeri u svetištu na vrhu sedam stotina stepenica. Nije vidjela ništa. I tako, sama u mraku, sjeti se da je rođena u jednom času kad se u crkvi čitalo Evanđelje Muke: Evanđelje o događajima toga dana. I pomisli: »Ništa ne vidim, a sve je u meni. Sve je uvijek bilo u meni.«

Sutradan dođe župnik da je posjeti. I zapita je:

— Valerija, zašto te sinoć nisu ponijeli u crkvu?

— Ne mogu uvijek tražiti — reče ona. — Već se i ovako dosta muče sa mnom. Ali meni je bilo lijepo, sinoć.

— Bila je cijelu večer u mraku — reče majka. — Nestalo je struje.

A ona se okrene župniku i reče sva radosna:

— Ovo je bila večer velike milosti, velečasni. Ja sam shvatila da ništa ne treba vidjeti, jer je sve u nama.

I zastane i reče gledajući prema maslinama pred starom kućom:

— Ništa. Ni štake s kojima je lakše hodati. Osobito ne njih, velečasni, osobito njih nije potrebno vidjeti. Dovoljno je da je Križ u nama. Dovoljno je da je život Križ. Križ spasa našega. Kako je lijepo živjeti, velečasni, živjeti životom koji je Križ!

Od toga dana kao da se stvarno oslobodila svih štaka na svome putu, i živjela je u neprekidnoj, tihoj radosti. I upravo tada, kad više ništa nije željela za sebe, počele su joj se ostvarivati sve nekadašnje želje. Primljena je i u Treći Red svetoga Franje, župnik je sam došao i rekao joj da se Red raduje što će je primiti.

Druga njezina davna želja bila je da vidi Lurd. Ne zato da ozdravi: samo da ga vidi. Činilo joj se, tada, da bi lakše trpjela kad bi ga vidjela. I sad, kad je Križ u njoj postao kao krilo svjetlosti, dođe redovnik franjevac iz Lurda u njihovo mjesto. Pohodio ju

je i pričao o Lurdu, i sve je bilo kako je ona u sebi zamišljala: i Lurd je bio u njoj, i ljepota svih hramova zemlje. Na rastanku reče joj stari redovnik:

— Seko, poslat ću ti malo lurdske vode.

Poslao joj je malu bocu po župniku, sam više nije mogao doći, bio je teško bolestan. Predajući joj vodu župnik je zapita:

— Valerija, hoćeš li moliti za svoje ozdravljenje?

— Ne mogu, velečasni — reče ona. — Nikad nisam mogla, govorili su mi da molim pa sam slušala, ali upravo nisam mogla, nikad ni tri Zdravomarije nisam do kraja mogla izmoliti za svoje zdravlje. Počela bih, pa bi mi srce odmah skrenulo na drugo, i nastavljala sam moliti za drugo.

— Za što, Valerija? — zapita župnik.

A ona reče toplo:

— Za svećenike, velečasni. Oni propovijedaju radost Križa, bez njih ne bismo znali što je to. I onda kad još nisam poznavala radost Križa uvijek sam molila za njih, možda zato što sam uvijek željela imati brata svećenika.

— Možda ćeš ga imati, Valerija — reče župnik.

— Ja nemam brata koji bi mogao postati svećenik — reče ona.

Župnik se nasmiješi:

— Zar nisi rekla da ništa nije potrebno vidjeti tjelesnim očima, Valerija?

I zapita još:

— Sjećaš li se onoga dječaka koji ti se rugao u školi, Valerija?

Ona reče:

— Sjećam se.

— Moli za njega — reče župnik. — On je sad u sjemeništu. Neka ga tvoja molitva dovede do oltara. Tako ćeš dobiti brata, po srcu i molitvi, Valerija.

Nije mogla odgovoriti, i sreća u njoj bila je tako velika da nije mogla ni zaplakati. Od toga dana nije prestala moliti za onog mladića.

Dok je još mogla bolje micati rukama, željela je nešto raditi. Molila je majku da joj nabavi konac za pletenje čipaka: znala je plesti čipke, u njezinu kraju žene to uče od djetinjstva. Majka ju je pitala:

— A što ćeš plesti?

Ona reče: — Stolnjak za oltar.

Počela ga je plesti, i rad joj je odmicao veoma polako. Onda jednog dana pomisli: »Možda nije dosta što samo pletem. Možda treba za nešto prikazati i trud s kojim pletem.« I namijeni trud za onoga brata svoje molitve u sjemeništu, i za sve koji se spremaju za korak k oltaru u svim sjemeništima svijeta. Poslije toga dana majka se čudila kako sa svojim nemoćnim rukama brzo plete. I završila je stolnjak i bila je sretna kad ga je vidjela na žrtveniku.

Zadnji put odnijeli su je u crkvu prije pet godina, a njoj su tada bile dvadeset i dvije. Jedan svećenik imao je tada reći prvu svoju Misu, i ona je željela primiti Pričest iz njegove ruke. Molila je: »Ostavite me u crkvi cijeli dan. Ali nemojte mi donijeti ništa jesti, lakše će mi biti.« Navila je sat, da se probudi rano u zoru. Probudili su je veliki bolovi u dva sata u noći, i svladavala se da ih ne pokaže, bojala se da je ne bi odnijeli u crkvu kad bi vidjeli kako joj je teško. Odnijeli su je u pet sati ujutro, sjedjela je na stolici sva oprezna i bojala se da se ne sruši. Župnik ju je htio pričestiti pod prvom jutarnjom Misom:

— Pa ćeš onda moći pojesti nešto, Valerija, bit će ti lakše izdržati do velike Mise.

— Ne — reče ona moleći — ne, velečasni, neću ništa jesti, a Pričest ću primiti pod velikom Misom.

I izdržala je, primila je Pričest iz ruku mladomisnika. Molila je da je ostave u crkvi i kad su svi iz nje izišli, i ostala je cijelo po podne, sama. Uvečer je crkva zasjala svjetlima večernjeg blagoslova, a ona je još bila tamo. Svršio je i blagoslov, svi su se opet razišli, a ona je ostala. Dođe sakristan da zaključa crkvu, a ona mu reče:

— Nisu još došli po mene, zaključajte me ovdje. — I već se radovala kako će opet moliti cijelu noć, pred Križem koji se ne vidi u mraku, pred Prisutnošću koja izgleda, koja samo izgleda kao bijeli krug beskvasnog kruha. Ona je već provela nekoliko takvih noći u crkvi, noći Velikoga Četvrtka, kad se u njezinu selu mole svete ure pred Sakramentom Prisutnosti. Ali te večeri došli su po nju i odnijeli je kući. Poslije je toliko oslabila da je više nisu mogli nositi u crkvu.

Ona više ne može plesti lijepe čipke za žrtvenik Jedine Žrtve u kojoj je sve sadržano. Ne može više nositi cvijeće Križu u dnu hrama. Ni knjigu Evanđelja, koje joj vazda stoji na dohvat ruke, ona ne može čitati uvijek kad bi željela, jer nema uvijek snage da pruži sve više ukočenu ruku. Pa ipak, kad njezin župnik dođe k njoj i donese joj Sakramenat Prisutnosti, ona sklopi nemoćne ruke i kaže s velikom, punom radošću:

— Velečasni, kako mnogo mogu ja učiniti !

* * *

Znam da sve ovo neće značiti ništa za one koji čitaju ove strane samo nervima. Ali ova Valerija, i mnoge Valerije, izgaraju kao svijeće i zato da bi se mnogoobličnost beskrajnih spletova živaca osmislila u Jedinom Obliku: u obliku Križa spasa našega.

RT DOBRE NADE

Najprije je pogledala moj šešir. Onda diže ruku i popravlja mu obod kratkim stručnim pokretom, a ja se čudim. Ruka joj je izrađena, oblikovana teškim trudom, i zato se čudim kako vješto popravlja obod jednog šešira. Nastojim sakriti čuđenje, ali ona ga opaža izvanredno jasnim očima, i kaže ljubezno:

— Nije dobro izglačan. A ja sam bila modistica, mi te stvari i nesvjesno odmah opazimo.

Drugo što me začudilo jesu njezine godine. Uspravna je kao svijeća, ima jasne crte i sasvim svježe lice. Mislia sam da je mlađa od mene. Ali ona se opet smiješi i kaže da će do nekoliko godina imati pedeset.

K njoj me dovela jedna redovnica, njezina prijateljica. Rekla mi je da je to žena velike patnje, da je ostala udovica poslije dvadeset godina bolnog braka. Zato sam mislila da ću naći tihu, tužnu, prerano ostarjelu ženu, povučenu u bol i sabranost koja se kloni tuđih dodira. A nalazim radosnu ženu mlađu od njezinih godina, koja mi srdačno pruža ruke i popravlja mi obod šešira i priča sa smiješkom o ljupkom zanatu svoje mladosti. I još mi kaže:

— Pričat ću vam o svojoj velikoj radosti. Možda ću i plakati, ali to će ipak biti priča o velikoj radosti.

Modistica. Sjećam se svoje modistice. Izvanredna je u svojoj struci (onaj šešir nije loše izglačala ona nego ja poslije jednog putovanja), ali kao da nema pravog rječnika za išta izvan te struke. Ili govori o šeširima ili se nervira na susjede koji bacaju kroz prozor ljuske jaja i tresu sagove nad njezinim balkonom. A ova tu govori ljepotom pjesme. Kažem joj:

— To je lijepo kao poezija, to što ste rekli.

— To je lijepo kao kršćanstvo — kaže ona.

Gledam joj jasni uspravni lik u dugoj zelenoj haljini s crnim šarama. To je sasvim obična kućna haljina, ono što se zove »šlafrok«. Ali ona to zna nositi izvanredno skladno. Ne znam zašto mi pada na pamet lik majke iz jedne poljske knjige koju smo mnogo

čitali u gimnaziji, malo prije rata, a zvala se »Rt Dobre Nade«. Majka iz te knjige uvijek je nosila kućnu haljinu boje staroga zlata, i sjedeći držala je noge na starinskom podnošku u obliku sidra. Kad ju je gledao tako, najmlađi od njezina tri sina poistovećivao ju je s likom Dobre Nade na jednoj poštanskoj marki iz Južne Afrike. Ova žena u zelenoj haljini najednom me podsjeća na tu majku koja je imala lik Dobre Nade.

Silazimo u vrt. Ona opaža da se teško krećem, pa me pita:

— Da vas nešto ne boli?

— Boli me u leđima — kažem. — To naglo dođe i naglo prođe, ali kad je tu, onda zaista boli.

— Znam ja te bolove — veli ona. I pruža mi ruku: — Oslonite se na mene.

I u kretnji kojom mi je pružila ruku ima nešto izvanredno stručno. Naslanjam joj se na ruku, i opažam da ona tu svoju ruku drži tako da je meni najednom lakše hodati. Ruka joj stoji sasvim čvrsto, namjerno ukočena kao dobar potporanj. Ali neizrecivo osjećam da je živa i da mi pomaže svojim životom. I gledam zadivljeno ženu koja ima takvu ruku:

— Vi me vodite tako kao da imate veliku praksu u vođenju bolesnika.

— Imam — kaže ona vedro. — Dugu praksu, od dvadeset godina.

U drugoj ruci nosila je modru omotnicu. Kad smo sjele u vrtu, ona iz nje izvadi mnogo fotografija:

— Ovo je moja obitelj.

Na jednoj fotografiji vidim je kao sasvim mladu djevojku, s pletenicama. Snimljena je na ulici. Uz nju hoda mladić tankih, finih crta.

— To je Gojko — kaže ona radosno. — U to vrijeme bili smo se tek počeli sastajati.

U to vrijeme on je bio student. Volio je tehniku, radovao se kako će postati inženjer. Ali njegova se majka žalostila, jer je bio izgubio vjeru. Ona se bojala da je ta tuga kazna za njezine grijehe, i mnogo je molila za toga sina. Kad su ga neki drugovi sa sveučilišta nagovorili da opet dođe u crkvu, nije se usuđivala nadati da su joj molitve uslišane. Ali on je izdržao u toj borbi za izgubljenu vjeru, i vratio se i ostao u njoj.

— Ostao je do kraja života — kaže njegova žena i pokazuje mi drugu fotografiju: na njoj su opet oboje, u narodnoj nošnji. I tumači mi:

— Tako je volio narodne nošnje i narodne običaje. Skupljao je narodne rukotvorine, bio je postao pravi stručnjak u tome.

Ali nije mogao postati inženjer. Malo poslije nego što su se njih dvoje upoznali vid mu je počeo slabiti. Nije to bila obična kratkovidnost, nego se nešto čudno događalo u njegovim očima: na časove je vidio ne čitav predmet, nego samo dijelove predmeta.

Liječnici su mu rekli da mora promijeniti studij, da je s tom manom u očima nemoguće izrađivati tehničke crteže.

No ona ga nije ostavila. Nije se uplašila od mraka koji mu je na tako neobičan način obuzimao oči. Ostali su jedno uz drugo, ispitivali su sebe pet godina. Njezin otac umro je malo poslije nego su se njih dvoje upoznali. Samo je nekoliko puta vido Gojka, ali je rekao prije smrti da bi ga želio za muža svojoj kćeri.

— Vjenčao nas je svećenik koji je vodio naše duše za vrijeme zaruka — kaže ona. A meni iziđe pred oči mladić koji mi nedavno dođe i dobaci kao preko ramena: »Slušajte, moja djevojka želi da se vjenčamo u crkvi. Ne znam što joj bi, ali neka joj bude, meni je svejedno. Samo tu su neke zavrzlame koje treba prethodno obaviti sa župnikom. Ja i ne znam pravo što je to župnik, bit će da je to pop koji vjenčava u crkvi. I u svakom slučaju, nemam pojma kojemu se to župniku ja imam obratiti. Znate li vi kako idu te stvari?« Gledam ovu ženu i mislim na toga mladića. Da je čuje gdje govori kako je nju i njezina muža vjenčao svećenik koji je vidio njihove duše, mladić bi se osjećao kao da ona govori arapski.

Gojkovo zdravlje nije se popravilo. Prestale su smetnje u očima, ali započela je polagana ukočenost tijela. Od samog početka braka bio je više na bolovanju nego u službi. A volio je raditi, i bilo mu je žao što može raditi tako malo. Ali nije se tužio, uopće se nikad nije tužio, niti kad je bolest napredovala. U modroj omotnici ima puno Gojkovih slika, i na svakoj je nasmijan i tako smiren da se te slike ne mogu mirno gledati.

Ali njegova žena gleda ih mirno, njezine su oči iste kao njegove na tim slikama:

— Živjeli smo siromašno, ali unatoč siromaštvu i bolesti i ratu željeli smo djecu. I imali smo ih četvoro, i svaki put je s djetetom nov blagoslov došao u kuću.

Ja je gledam:

— Četvoro, u takvoj situaciji imali ste ih četvoro?

Ona se čudi s neopisivo jednostavnom iskrenošću:

— Pa zar vam se to čini mnogo? Imali smo ih **samo** četvoro. Željeli smo ih više, oboje smo tako voljeli djecu. Ali bolest nas je spriječila.

I pokazuje mi djecu na fotografijama. Okupljeni su oko nje i oca kao male ptice, gledaju u oca radosnim i toplim očima. Mislim na jednu sličicu, dar jednog svećenika dobrih očiju, iz vremena rata: oko pelikana stoje mali pelikani i gledaju u njega koji ih hrani svojom krvlju. Djeca s tih slika podsjećaju me na tu djecu bijeloga pelikana. A otac na tim slikama, nepomičan na bolesničkoj stolici, nosi u svojim crtama lik Čovjeka bola. Ali uvijek se smiješi.

— Tijelo mu se kočilo sve više — priča žena u zelenoj haljini blago i smireno. — Događalo se i da klone na ulici, i ostao bi tako

čekajući da mu netko pomogne. I ja sam ga sama nekoliko puta našla tako, samoga uz cestu. Naučila sam sve što mora znati bolničarka, liječnici su mi govorili da se u tu bolest razumijem kao i oni. Morala sam sve naučiti, znate, i davanje injekcija i lijekova i drugo, jer nisam htjela da ga njeguje nitko drugi nego ja. Nisam htjela ni da mi djeca pomažu u tome, željela sam da im djetinjstvo bude samo radost.

— I bila je? — pitam ja tiho. Vidjela sam oči djece na slikama, ali želim čuti nju gdje govori o tome.

— Bila je — kaže ona radosno. — Moja su djeca imala lijepo djetinjstvo. Radost je bila živjeti uz njega, to je osjetio svatko tko mu se približio, jer on je znao trpjeti tako vedro, s puno vjere i puno povjerenja. Dali smo svojoj djeci najbolje što smo imali i što smo bili.

Pokazuje mi druge slike i nastavlja toplo:

— Jedna od naših najljepših uspomena jesu hodočašća u Mariju Bistricu. Išli smo tamo kad je svako dijete navršilo dvanaest godina: na spomen Isusova prvog ulaska u Hram htjeli smo da i naša djeca u toj dobi posebno svečano pođu u hram Božji.

— I Gojko je išao s vama?

— Da — kaže ona. — Bilo je malo teško s njegovom bolesničkom stolicom, ali bilo je tako lijepo.

I najednom sjaju joj suze u jasnim očima:

— Vodila sam ga i u toplice. A u toplicama išli smo u crkvu, kao i kod kuće. I jednom smo tako ušli u crkvu dok je župnik držao djeci vjeronauk. Gojko na bolesničkoj stolici, ja uz njega. A župnik je baš tumačio djeci prizor ozdravljenja uzetog čovjeka iz Evanđelja. Djeca su pitala: »Velečasni, što znači 'uzet'?« A župnik se okrene prema nama i pokaže na Gojka: »Eno vidite, onaj gospodin tamo, on je uzet. Bolesnik iz Evanđelja izgledao je upravo onako.« I djeca su razumjela, a Gojko se radovao što su po njegovoj bolesti mogla bolje razumjeti jedno Isusovo čudo. I kad smo odlazili, mnogi iz toplica, djeca i odrasli, kupili su se oko nas i govorili Gojku: 'Dragi gospodine, ostanite s nama, tako dobra čovjeka više nećemo vidjeti!'«

I briše suze i kaže mi s osmijehom:

— Rekla sam vam da ću plakati. Ali sad razumijete zašto je sve to bila velika radost.

U kući su uvijek čitali Evanđelje, osobito nedjeljom. Bolest je napredovala, počela je kočiti i glasne žice, pa je Gojko mogao sve teže govoriti. I tako je čitala ona. I odrasla su ta djeca uz riječ Evanđelja i uz oca i majku koji su bili živa molitva.

— Jedan mi je postao redovnik — kaže majka i pokazuje mi njegovu sliku. — Ja mislim da je bilo sasvim naravno da mi barem jedno dijete osjeti redovničko zvanje. Jer vidite, mi smo bili obitelj s velikim osjećajem zajednice. Taj osjećaj zajednice u Bogu moj će sin razviti u samostanu u još savršeniji oblik.

Ulazi Domitila, kći. Sluša majčino pričanje i plače. Ali i njezine suze sjaju radošću. Gleda pred sebe. onda diže glavu i kaže majci:

— To se ne može ispričati. To je trebalo vidjeti. Vidjeti i živjeti s nama.

— Može se doživjeti i po vama — kažem ja. — Jer sve je to živo u vama.

— Da — kaže majka. — Mi smo imali život pun života. I to traje u nama, kao milost Božja. Sve je bilo milost, i njegova smrt.

Bolest ga je bila sasvim ukočila, nije se više mogao ni micati ni govoriti. Ali ostao je svjestan do zadnjega časa. Malo prije njegove smrti on i žena stupili su u novicijat Trećega Reda svetoga Franje, da tako budu duhovno još bliže sinu, koji je izabrao put Franjine Male Braće. Gojko je želio da bi ga pokopali u odijelu Reda.

— Dan prije smrti oprala sam ga sama, kako sam godinama činila. Te večeri gledala sam ga sva potresena, izgledao mi je kao skinut s križa. Izgledao je kao dovršena patnja.

Bio je već prije primio sveto ulje za bolesnike, ali želio ga je primiti opet. I primio ga je toga dana, slijedeći obred u punoj svijesti. Nije više mogao ni gutati, ali želio je primiti zadnju Pričest.

— Nalila sam vode u žličicu i župnik je u nju spustio malu česticu Hostije. I onda sam mu oprezno dala žličicu s vodom i česticom. Ja sam ga uvijek sama hranila, otkad nije mogao micati rukama. I tako sam mu ja dala i posljednju Pričest.

Sutradan se činilo da mu je bolje, i zaželio je da zajedno mole krunicu, on i žena. Oni su često zajedno molili krunicu, premda on više nije mogao glasno govoriti. I tako su molili i toga zadnjega dana, a do kreveta stajao je njihov kum. Kum je prvi opazio da Gojko sve slabije diše. I tako je umro, tiho, s krunicom u ruci.

— Mnogi iz mjesta došli su ga čuvati — kaže Domitila. — Mi smo se malo bojali, bilo je među njima ljudi poznatih po teškoj naravi. Ali čuvali su ga pobožno. I otpratili su ga u crkvu i oni koji godinama nisu stupili u crkvu.

Sjaju im suze u očima. čiste i lijepe. I izgledaju obje kao radost dovršena u punini života, žena i kći čovjeka koji je znao biti patnja dovršena u Bogu.

DVIJE MJEDENE PLOČICE

Na vratima sjaju dvije mjedene pločice, jednako velike, jednako osvjetlane. Na njima dva imena. Kao na vratima sustanara. Ali ovo nije sustanarstvo, premda zapravo još ne znam što je. Časna sestra koja me prati kaže da tu stanuju dvije neobične žene.

Časna sestra zvoni. Vrata se otvaraju, iz njihova okvira gleda nas visoka žena u modrosivoj haljini. Ima crvene papuče od meke kože, a noge su joj natečene. Gleda nas kao uplašeno dijete. Lice joj je lijepo, poharano godinama, neobično čisto, kao izrađeno od toplog žutog mramora. Časna sestra pita blago:

— Hoćete li nas primiti, Katarina?

— Hoću — kaže žena visokim jasnim glasom. — Samo uđite kad ste vi. Ali moje pomajke nema.

— Pa ćemo razgovarati s vama — veli sestra. I ulazimo; hodnik je uzak, malen i mračan, u njemu je kuhinjski »kredenc«, na »kredencu« mnogo voća, naranče, banane. Žena u modrosivoj haljini vodi nas u sobu i govori:

— Meni je i draže da nema pomajke. Tako ću vam ja reći i ono što vam ona ne bi rekla.

Soba je velika i siromašna. Dva kreveta, jedan drven, drugi željezan. Gledam taj drugi krevet: neobojen, sirotinjski, posljednji put vidjela sam takav prije osamnaest godina, u jednoj staroj bolnici, u sobici za umiruće, i ležao je na njemu moj prijatelj Dado i bojali smo se da će na njemu umrijeti. I zatičem sebe gdje mislim: »Zar još ima ovakvih kreveta?« Na krevetu je velika modra perina i šareni vuneni pokrivač. Na drugom krevetu pokrivač je također šaren, ali drukčijih šara. U sobi je još ormar, »komoda«, nekoliko stalaka, stol pokriven starinskim stolnjakom, nekoliko stolica, divančić uza zid. presvučen starom tkaninom ugašenih boja. Sve je u sobi staro, tužna serijska starost pokućstva iz konca prošlog stoljeća. Samo jedna velika škrinja kraj prozora mnogo je starija, sva izrezbarena, plemeniti cehovski ručni rad, u stilu austrijskog baroka.

— Sjednite — kaže nam Katarina i pokazuje na divančić i stolice kraj stola s crvenkastim stolnjakom. Ja gledam slike na ružičastom zidu. Srce Isusovo i Srce Marijino iznad kreveta, oleografije požutjele od starosti; između njih križ, dolje do jednog kreveta opet križ. U kutu do lijepe starinske škrinje nešto kao oltarić. Na »komodi« kipić Djevice, medaljon s likom Pavla Šestoga, svijećnjak od kovanog željeza, i opet Srce Isusovo. Na zidu do vrata nešto kao uokvirena diploma: sjedim podalje i ne vidim dobro, ali na slici uz napisane izblijedjele riječi nazirem lik svetoga Franje kako grli Krista koji je spustio s Križa jednu ruku i opro se njom o Franjino rame.

— Da — kaže Katarina sjedajući k nama i gužvajući u ruci nešto kao rupčić od papira. — Ja volim da ste došle sada kad pomajke nema kod kuće. Ona mi ne bi dopustila da kažem sve kako je bilo.

I okreće se meni.

— A vi ako želite pisati o mojoj pomajci, treba sve da znate kakva sam ja bila prema njoj. Ona je milosrdna, ona ne bi dopustila da se toga sjećam i da to pričam. Sad kad je nema mogu vam sve pričati.

— A gdje je ona?

— Na odmoru. Ona živi samo za druge i nikad se nema vremena odmoriti. I tako se njezina rodbina rasrdila i prisilila ju je da pođe na odmor. Četrnaest dana.

— A otkad ste vi kod nje?

— Evo dvadeset i četiri godine. A sve do prije pet godina bila sam teško bolesna pa sam u bolesti bila zločesta.

Zločesta. Tako kažu mala djeca. A ova žena u modrosivoj haljini i s natečenim nogama ima više od pedeset godina. I pitam:

— Od čega ste bili bolesni?

— Od živaca. U ratu sam se razboljela, i ozdravila me samo dobrota moje pomajke, znadete. Ja sam bila čula da postoje sveci, ali nijednoga nisam nikad srela, samo sam ih vidjela na slikama. A nisam ih mnogo gledala niti na slikama, takav vam je bio moj život. Ali uz pomajku razumjela sam što je to svetost u životu. Kad bi me zgrabio napadaj, ja sam vikala na pomajku i tukla je i pljuvala. Da, i pljuvala, moram to reći, ona to ne bi dopustila da kažem, ali moram to reći, moram to reći . . .

Visoki glas slomio se u plaču. I plačući ona govori:

— Takva sam ja zločesta bila, tako sam mučila pomajku, a ona me u tim mojim napadajima milovala i nikad mi nije rekla ružne riječi, smo mi je dobre riječi govorila i tješila me . . . I ne samo da je sve podnosila, nego se i radovala što može toliko trpjeti od mene. A ona je iz plemenite kuće, generalska kći, eno ono su na slici njezini roditelji, pogledajte.

I pokazuje mozaik sličica u ovalnom okviru kraj drvenog kreveta. U sredini časnik i mlada žena, okolo mnogo sličica djece. Stare fotografije, žute od vremena, tihe, austrijske.

— A ja sam samo dva razreda osnovne škole svršila, ja sam sa sela i odrasla sam u sirotištima, i ona me uzela k sebi iz milosrđa da me ne zatvore u ludnicu, i ona me izliječila samo svojim milosrđem. A i vjere sam bila druge, pravoslavne, a ono je bio rat i u onom ratu nije bilo tek tako, jednostavno, uzeti Srpkinju i zaštititi je u svojoj kući. Klali su nas onda, ja sam skoro i poludjela baš zato što su toliko moje braće ubijali i bojala sam se da će ubiti i mene. A nisam se htjela pokoriti, rekla sam da neću vikati Heil Hitler pa neka me i ubiju. Baš sam rekla, znadete.

— Dobro ste rekli.

— Da. Pa su me odveli na rad u Njemačku. I tamo sam ja od muke i truda počela dobivati napadaje, i sasvim sam smršavila, na četrdeset i šest kila bila sam spala, ja ovolika. Pa su me vratili ovamo, našla sam se u bolnici, ali otpustili su me i iz bolnice, poslali prosto na ulicu.

— A svoga nikoga niste imali?

— Samo sestru, ali nisam znala ni gdje je ni je li živa. Mama je umrla kad sam bila dijete, a tata nas je ostavio. U sirotištu imala sam učiteljicu časnu sestru, bila mi je dobra, zapamtila sam je. I kad su me otpustili iz bolnice, lutala sam sama ulicama i nisam znala kamo glavom da lupim, i onda sam tako jednom srela na ulici jednu časnu sestru koja je bila obučena isto kao ona moja učiteljica, i ja sam je zaustavila i pitala poznaje li moju učiteljicu, a ona me odvela u njihov samostan i tamo sam našla učiteljicu i ona mi je rekla da će se za mene pobrinuti, a ja neka se molim svetom Josipu. I ja sam pošla u crkvu i molila kako me naučila časna učiteljica: neka mi sveti Josip pomogne da se za mene nađe duša koja će mi biti majka. Ja sam tako išla pred oltar svetoga Josipa svaki dan i molila, i jednom sam vidjela u crkvi jednu gospođu, ali tada nisam znala da će to biti moja pomajka. Vidjela sam je zatim više puta, uvijek je molila pred Gospinim oltarom, i samo jednom došla je pred oltar svetoga Josipa i ja sam se tome nekako začudila, a ona me pogledala. Poslije malo dana uzela me k sebi, ali kad me uzimala nije znala da sam ja ona od oltara svetoga Josipa.

— Koliko vam je tada bilo godina?

— Trideset. Ja sam služila po kućama dok me nisu odveli. A kad su me vratili, onako bolesna i bez krova užasno sam se bojala da me ne zatvore u ludnicu. Časna učiteljica i njezine sestre preporučile su me jednom biskupu, i rekle su mi neka se ne bojim, a poslije sam ja saznala da biskup nije spavao cijelu noć zbog mene i da je sve mislio kako da mi pomogne. I kad je ujutro pošao služiti misu da je samo na to mislio, i da se onda sjetio ove moje pomajke i dao je pozvati i rekao joj neka mi nađe kakvu sobicu kod dobrih ljudi, osobito je naglasio sobicu u kojoj bih mogla biti sama, jer da

sam teški bolesnik. A pomajka je rekla da će me ona uzeti. Biskup se zabrinuo, rekao je da pomajka ima samo jednu sobu, da mene hvataju napadaji a ona da je sama i nježna zdravlja. Ali pomajka ga je molila neka dopusti da me baš ona uzme, molila je to kao milost, pojmite li? I tako je biskup dopustio i ona me uzela, i tek tada smo vidjele da se poznajemo iz crkve.

Ustala je, hoda natečenim nogama do prozora i natrag do stolice, sjeda opet, širi i skuplja krpicu od papira u ruci.

— I otada ste stalno kod nje?

— Da, samo sam na kratko vrijeme morala otići, bila sam postala nemoguća, sve napadaji, padala sam u grčeve i vikala i tukla je i... rekla sam vam već. Pa se njezina rodbina zabrinula, bilo im je strašno što ona toliko sa mnom trpi, bojali su se za njezin mir i zdravlje, i tako su mi našli jednu sobicu, bila je mračna i vlažna ali bolje nije bilo, i morala sam otići, a iste večeri došla je pomajka k meni i dala mi ključ ovoga stana i rekla: »Katarina, idi spavati kući, a ja ću spavati ovdje.« I tako me milo molila da sam morala poslušati, a ona je odmah započela devetnicu da se rodbina smiluje i dopusti da se ja vratim, i smilovali su se treći dan devetnice i vratila sam se, ali ja sam shvaćala kako oni ne razumiju zašto pomajka hoće ovaj križ. I meni samoj dugo je trebalo, godine, dok sam shvatila da se svetost sastoji upravo u tome: moliti za križ.

Opet je zaplakala, i vadi iz džepa široke modrosive haljine rupčić od platna i briše njime oči, a oči su joj lijepe i velike, rijetko sam vidjela tako lijepe oči:

— Pa da je bio samo jedan. Ali ja sam joj natovarila još dva, i tri križa nosila je moja pomajka sve donedavna. Znadete, kad je rat svršio, ona se žalostila što ja ništa ne znam je li ostala živa moja sestra, a ja sam mislila da su je ubili jer mi smo iz Banije, tamo su klali. Ali pomajka je željela da ipak pođemo vidjeti, svakako je htjela da pođemo pa smo pošle, i našle smo živu moju sestru, ali nije bila sama, imala je dijete od tri godine, rodilo se u ratu, ne znam tko mu je otac. Dijete je umiralo od gladi, znadete kakva su ono vremena bila odmah poslije rata, i pomajci se smililo i rekla je da ćemo mi uzeti dijete dok malo ojača. Ja sam govorila: »Pomajko, i same jedva imamo što jesti.« Ali njoj srce nije dalo da ostavi dijete u onoj gladi, pa smo ga dovele ovamo. I da znadete kako je mala jela, bila je sva izgladnjela i pomajka joj je davala i ono što je bilo za nas, i mene su od gladi hvatali napadaji i opet sam vikala u grčevima i mučila pomajku. A mala se nikad više nije vratila u Baniju, pomajka ju je othranila, mala je kod nas svršila osmogodišnju školu i daktilografski tečaj i zaposlila se.

— A treći križ?

— Treći je bio dijete te moje nećakinje. Da, i to se dogodilo, upustila se s nekim, ja sam je htjela izbaciti iz kuće, ja sam vikala: »Ne, pomajko! Ne možete još i tu sramotu uzeti na sebe!« I stalno

sam se svađala s nećakinjom, grizle smo jedna drugu i stvarale pakao u kući, a pomajka nas je mirila, blago bi stala između nas i stišavala nas tako srdačno, a mi kao dvije furije. I svakakve neprilike stvarala je moja nećakinja, razbezobrazila se totalno, a pomajka oko nje uvijek s ljubavlju, i nikad joj nije dobacila što je sve za nju učinila, a toliko je potrošila na nju i njezino dijete, toliko im je dala. Evo vidite u ovoj sobi što joj je ostalo, sve je dala za svoja tri križa.

— I gdje su sada nećakinje i dijete?

— Otišle su konačno, ja sam odahnula kao od more, a pomajka uvijek ista, uvijek blaga. Djevojka radi, možda će se i udati za onoga, a pomajka moli za nju da se smiri, i da nađe put Božji, i da dijete dobije oca. I moli da se i ja smirim i da se prestanem ovoliko ogorčavati zbog svega toga. Ali ja ne mogu, kad se sjetim svih muka što ih je moja pomajka pretrpjela s nama meni dođe da vrištim.

— Ali sad ste ipak mirniji, zar ne? Više nemate napadaje?

— Nemam već pet godina, i to je učinila samo pomajka, to je moglo samo njezino milosrđe. Već su se i stanari ove kuće bunili, htjeli su me poslati u ludnicu, ali pomajka je i njih molila za mene i spasila me. Znadete, kad mi je bilo najgore, ona je molila Oca Antića da dođe ovamo, vi ste čuli za Oca Antića? Eno tamo njegova slika. I on bi došao s velikom knjigom i molio iz nje, i govorio mi je: »Smiri se, kćeri.« I ja bih se smirila. Pomajka je sestra Trećega Reda svetoga Franje, eno tamo je na zidu zapis o njezinim redovničkim zavjetima. I Otac Antić bio je franjevac, i bio je svetac milosrđa, kao i moja pomajka. Znadete, ja sam bila pravoslavna, mene su u ono vrijeme klanja silom prekrstili i to ne bi značilo ništa, ali ja sam u Katoličkoj Crkvi našla pomoć i svetost u dušama, i zato sam u njoj ostala.

Pitam je:

— Katarina, rekli ste da imate samo dva razreda osnovne škole. Kako to da se znate izražavati tako jasno, određeno, kao netko tko je više učio?

Ona se smiješi. To je prvi put da se nasmiješila za vrijeme čitava razgovora:

— Ah, ja sam vam mnogo čitala. Svašta sam ja pročitala, od Gričke vještice do Dostojevskoga.

Odlazimo. Ona nas ispraća i još se smiješi:

— Ako ovo napišete, pomajka će to primiti kao pokoru. Ali meni će biti drago da napišete. Znadete, pomajka misli da vi pišete novele.

Izišle smo. Teško, mutno sunce srpnja palilo je puste ulice. Benzin je kapao iz automobila pred kućom, vrelo popodne odisalo je benzinom. Ovo nije novela, pomajko sa tri križa, tiha kćeri Franjina, divna i nepoznata.

...KOJI NOSI KRIŽ NAPRIJED

Prve nedjelje na novoj župi odslužio je misu i vratio se u župni stan. Bio je sam, čak ni svojih stvari nije imao oko sebe. Naprosto, ništa nije ni imao, pa ništa nije mogao ni donijeti. Znajući da odlazi, pitali su ga u staroj župi: »Kad ćemo vas seliti?« Smijao se: »Kad stigne vagon!« I smije se i sada sjećajući se: »Prošlo je deset godina, a još nije stigao...«

Onoga jutra prije deset godina veselio se kako će prvu nedjelju na novoj župi provesti bez objeda. U kući nije bilo ničega, on ništa nije donio. I radovao se: »Neka to bude za one koji gladuju godinama.« Ali nije mu uspjela ta kombinacija koju on aristotelski zove »postulatom zdravog razuma«: jedna župljanka ipak se sjetila da je taj neobični novi župnik stigao bez ičega i u pustu kuću. »I evo ti nje, nosi korpetinu punu svega, od juhe do torte. Eto ti na, propade plan.«

Poslije su se njegove večere često sastojale od jednoga jaja. On to zove »odlaženjem u lov«, jer to njegovo jaje puca. I tumači: »Ja metnem jaje onako u ljuski u peć na žar, i nakon nekog vremena pukne.« Ima nas koji nikad nismo vidjeli da se jaje može i tako pripremiti. Onda on objašnjava: »Naime, znate, kad se jaje malo speče, ono pukne. I tako ja znam da mi je večera gotova.«

Jednom je dobio veliku kutiju kolača, za imendan. A padala je kiša, gosta ni jednoga. »I sad si mislim: što ću ja s tim?« I sjeti se da pozove brojnije obitelji u svojoj župi. Deset obitelji sa ukupno šezdesetoro djece. »Oni inače trpe toliko nepravde, to su majke mučenice«, veli. Osuđuju mnogi te majke, rugaju im se i vrijeđaju ih zato što imaju toliko djece. One odgovaraju hrabro, sigurno: »Pa što nam fali? Imamo svega više nego oni koji nemaju djece. Mi vidimo da nam Bog sve blagosliva.« Ali ipak su žalosne te majke, jer neshvaćanje i uvreda boli. I tako je župnik odlučio obradovati njih i djecu kutijom svojih darovanih kolača. Najprije su se sakupili u crkvi: »Imali smo blagoslov, svi su pjevali. Svaka klupa jedna obitelj, jedva su stali. A onda smo pošli u stan, i 'napuni mi se kuća gostiju'. Ne mogu vam reći kako sam bio sretan, a i oni radosni jer su se našli zajedno svi koji isto misle i mnogo trpe, ali ponosno.«

Drugi put zaželio je obradovati bolesnike. On se osobito brine za bolesnike, ne može zaboraviti tjeskobu i grižnju savjesti koja ga je mučila kad je jedan njegov bolesnik umro u bolnici bez ispovijedi. Bilo je to u prvim godinama njegove službe: »Meni je bilo neugodno da ga idem pitati bi li se ispovjedio, i tako mi je umro, bez ispovijedi...« Nikad to nije zaboravio, zato se poslije posebno posvetio bolesnicima i osamljenim starcima. Jedne kasne jeseni pošao je pohoditi jednoga koji je ležao teško bolestan na plućima, »a troje nejake djece i bez igdje ičega. Imao je samo neki tanki jorgan, pa sam mu donio jednu svoju deku. I po noći pola vreće brašna. A da vam je bilo vidjeti njegove suze... Vrijedilo bi biti tjedan dana gladan da se ono doživi.« I nikad nije zaboravio ni starca koji je zaplakao videći ga gdje ulazi da mu blagoslovi kuću: »Velečasni, petnaest godina nije svećenik bio u mojoj kući...« Nosio je sve to u sebi, taj svećenik bez igdje ičega. I poslao je za Božić male paketiće svim bolesnicima u svojoj župi, s malim pismom. I možda je najveća radost bila njegova, i bio je zahvalan kad su mu govorili: »Bog vas blagoslovio kud god išli.«

A mnogo on »ide«, jer ima veliku župu s nekoliko »filijala«. Nisu te »filijale« uvijek crkve ili kapele, u nekim naseljima služi misu i u privatnoj kući. I govori zahvalno o seljaku koji mu daje prostoriju za misu: »Dajte mi sobu besplatno.« Jedna od tih »soba za misu« bila je nekad staja: »U njoj su bili konji i krave, a sad je preuređena. I u njoj je sve čisto i po domaću. Vidite, Isus ima i u XX stoljeću svoj Betlehem.«

I hoda on tako po kiši i snijegu, do tih Betlehema, četiri i deset kilometara. Jednom se tako vraćao rano ujutro, još po mraku, jer morao se rano naći kod kuće, zvonar ga je imao čekati sa saonicama, da ga odveze u drugi Betlehem. »A snijeg je bio visok pola metra i više, bojao sam se da mu se konji ne razbole na studeni čekajući na mene, i tako sam krenuo po mraku, nisam vidio ni gdje je put a gdje su džombe. I da bude ljepše, pukle su mi petlje na cipelama, pa mi se svaki čas obuća punila snijegom. A nisam imao ni komadić špaga da je nekako zavežem, nego sam morao tako hodati: punila se snijegom, a ja sam zastajao i čistio je.« Drugi put, za vrijeme Božića, vraćao se iz jednog Betlehema kroz šumu bez te neprilike sa snijegom i cipelama, ali bio je žalostan što se »svi napjevaju božićnih pjesama, a ja zapravo nikad nemam prilike za to. I tako vam ja sam u šumi zapjevam 'Radujte se narodi', i redom druge pjesme. I činilo mi se da sve one tisuće stabala pjevaju sa mnom. Ne mogu vam reći kako sam se sretan osjećao, iako sam bio na smrt umoran od nespavanja i ispovijedanja.«

Jedne nedjelje, poslije dvije mise (u župi i »filijali«), sjedio je kod kovača. On veoma cijeni toga kovača, drago mu je što kovač ne dopušta psovati kad sudi nogometne utakmice. I tako sjedi on

kod kovača, drugi slušaju radio, »a ja brevijarim i gledam snijeg kroz prozor, treba poći na vlak i onda četiri sata pješke po vijavici.« Jer u jednom od svojih Betlehema nije te nedjelje rekao misu. I misli: »Već sam dvije rekao, a tako je zima... Ne bih morao reći i treću, barem po takvoj studeni.« Misli tako i ustaje, boji se da će zakasniti na vlak. »Kad sam konačno izišao, vidio sam: pa nije tako strašno kao kad se gleda iz sobe kroz prozor.« Sišao je na prvoj postaji, uputio se kroz selo u kojemu ima »dijaspora od pedeset katolika« među nekoliko stotina drugih. »I mislim: eto, ja prolazim kroz to selo gdje živi toliko ljudi od kojih mnogi nikad nisu bili blizu Isusa... Ali ja Te sada mogu moliti za njih i prikazati Ti svetu misu da im dadeš barem milost savršenog pokajanja na času smrti.« Misleći tako stigao je u svoj Betlehem: »Otvorim vrata: puna soba, čekaju. Ah, da vam je bilo vidjeti sjaj i radost u onim očima, kad su me vidjeli onako bijelog i ozeblog... Ma čovjek bi išao i do Sibirije da može doživjeti tu sreću, to da vidi kako je nekoga usrećio. I onda sam sam sebi rekao: mrgo jedna, ti bi tamo sjedio u toploj sobi, a gledaj kolike te duše tu čekaju — a znaš li da se može izvana jako zepsti, a ne osjećati zimu!«

Razvio je u župi pobožnost Srcu Isusovu. On bi se veoma začudio kad bi mu se reklo da danas ima onih koji misle da je to neka sentimentalna pobožnost. Njemu je Srce Isusovo naprosto ono što jest: Srce Isusa Krista, doslovno. Uoči svakoga prvog petka u mjesecu dolazi svijet u njegovu župnu crkvu na noćno klanjanje. Župnik osobito pamti jednog seljaka, koji je dolazio na tu uru klanjanja s još dvadeset muškaraca, »i to iz filijale udaljene blizu četiri kilometra, nakon što je od tri sata ujutro radio na žetvi, došao kući tek oko deset sati navečer, samo večerao i žurio da u jedanaest sati bude u crkvi na uri klanjanja, svakoga prvog petka.« Župnik se u najtežim časovima obraća Srcu Isusovu podsjećajući ga na njegovo **Obećanje.** Jednom je umirala žena koja se bila privezala za inovjersku sljedbu. »Došao sam da je providim, a ona ni čuti. I onda sam se ja obratio Presvetom Srcu i ponizno ga zamolio: Srce Isusovo, pa Ti si **obećalo** da ćeš onima koji rade oko spošavanja duša dati da ganu i najtvrđa srca! Zar će ovo biti prvi slučaj da nisi ispunilo svoje obećanje?« Riječi su pune tako beskrajnog povjerenja da moram misliti na Abrahama pred Gospodom, kad je ovakvim istim tonom molio za nevjerne gradove. A župnik završava mirno, radosno, i struji u njegovim riječima nešto kao ritam velike rijeke: »I sutra su opet došli po mene, i ispovjedila se.«

Drugi put dogodilo mu se isto s nekim starim bolesnikom. Pošao ga je posjetiti, starac se obradovao: »Velečasni, cijele zime nitko mi nije stupio na vrata, osim kćeri... Vi ste prvi koji ste mi došli, hvala vam.« Župnik je znao da se starac dugo nije ispovjedio, da se smijao kad su mu o tome govorili. I htio ga je upozoriti na odgovornost pred Bogom i na kaznu Božju, jer ovaj blagi svećenik ima hrabrosti da govori i o tome. »Jer čini mi se«, kaže »da današnji svijet naglašava Božje milosrđe i računa s njim, a zaboravlja da je

Bog također i pravedni Bog.« Jean Guitton rekao bi da smo previše irenično ublažili pojam Boga iz Svetoga Pisma. Seoski župnik ne govori rječnikom velikog filozofa, ali misao je ista. No župniku srce nije dalo da odmah progovori osamljenom starcu o Božjoj pravdi: »Mislim: to ću ostaviti za zadnje. I pomolim se Srcu Isusovu: Srce Isusovo, pa Ti si **obećalo**...« I onda reče starcu:

— A dida, vi se davno niste ispovjedili.

— Nisam — reče starac.

— Pa kad jednom budete htjeli. vi poručite po kćeri ili po unuku.

Bojao se da će se starac opet nasmijati. Ali starac odgovori:

— Pa mogu se ja i sad ispovjediti.

»A meni je bilo kao da je sunce zasjalo u noći. Evo Srce Isusovo...« Ništa drugo ne govori o tome, samo se sjeća da je onaj starac primio skapular kad je pošao u prvi svjetski rat, »pa mu je sigurno i Majka Božja pomogla svojim zagovorom.«

Od svojih ministranata učinio je misionare. Često nije ni trebalo da sam ide zvati ljude k sakramentima, činila su to djeca:

— Dida...

— Što je, zlato?

— Hoćeš li mi nešto obećati?

— A što?

— Ali, hoćeš li mi obećati?

— Pa hoću.

I onda bi dijete šapnulo u uho:

— Je li da ćeš i ti poći na ispovijed?

Ta su djeca vratila k sakramentima ljude koji se nisu ispovijedali od vjenčanja. A ima među njima sasvim malenih, ispod četiri i pet godina.

Neke od njih vidio je kako su odrasli i otišli u vojsku. Nije dugo da je i on sam bio vojnik. pa se sjeća kako je vojniku teško daleko od doma. I tako je opet spakovao paketiće i poslao svima kojih je adrese imao. Zapljuštala su pisma s raznih vojnih pošta, mladići su bili tako potreseni da su jedva mogli vjerovati da je paket upućen njima. »To je bilo iznenađenje od srca i od Boga«, piše jedan. »Vrlo sam vam zahvalan što ste se sjetili baš mene, iako nisam često dolazio u crkvu. Ali, velečasni, znajte ovo: ja vjerujem u Boga. Niste sa mnom samo vi i moji roditelji i ostali, nego je sa mnom i uzvišeni Bog i Majka Božja. Vi, Velečasni, ostali ste u mome srcu kao sluga Božji. Ovo mi je vaše pismo najmilije i koje sam s najviše poštovanja pročitao do sada.« Drugi mladić piše iz vojske: »Svaki dan prikazujem Bogu svoja djela, premda nedostojna. Ono što mnogi kršćani ne čine, ja činim, a to je da ovdje u armiji nastojim ne mrsiti u petak. Čuo sam da je nama vojnicima dopušten mrs, ali ja sam uzeo za načelo da ne mrsim svaki put kad bude ikako moguće.« Tre-

ći se našao na odsluženju vojnog roka u velikom gradu, gdje dolaze u crkvu ljudi raznih nacionalnosti u federaciji. I piše: »Ali nacionalne razlike utapaju se u moru Kristove ljubavi, u kojoj nema Židova ni Grka, barbara ni Skita.« Jedan piše: »Dragi velečasni, svaku večer prekrstim se i pomolim.« Jedan koji želi postati svećenik: »Drugi dan su me stavili na stražu, bilo mi je vrlo drago, tako sam imao dosta vremena za razmišljanje, i mislio sam o Muci Spasiteljevoj, što me je mnogo utješilo i sredilo. I na taj način pripremio sam se za Uskrs.« Drugi piše o Uskrsu: »Sada tek osjećam što znači taj blagdan.« Jedan obećaje: »Sve svoje svakodnevne žrtve prikazat ću za vas i za apostolat Crkve.« Neki razmišljaju, analiziraju svoja zapažanja: »Mislim da moramo mnogo moliti. Mnogo više nego govoriti. I žrtvovati se tiho, nečujno i neprimjetno, ali stvarno. Jako mi je žao što se neki igraju skrivača. Zanima me kako će oni poslije u životu.« Jedan bogoslov piše: »Navečer sklopim ruke i dignem srce Bogu Svevišnjemu, dok drugi spavaju. Velečasni, ne žalostim se, jer znam da su noći sjajnije od dana kad je Bog u nama, a kad Boga nema, onda i dani postaju noći.« Taj bogoslov kao da je najbolje razumio ovog svećenika: »Molim za vas, da i dalje tako hrabro vodite duše i nosite Križ naprijed.« A svećenik koji nosi Križ naprijed zove to svoje sjećanje na vojnike apostolatom pisama. Svi oni raduju se tome sjećanju kao pomoći živoga srca. Bogoslov koji govori o nošenju Križa naprijed primjenjuje na tu pomoć riječi Kristove: »Što god učinite najmanjemu od ovih mojih malenih, meni ste učinili.«

Pišu mu i bolesnici. Jedna teško bolesna žena, godinama prikovana za krevet, odgovara na njegovo iptanje kako je došla do vedrine duha: »Imala sam nešto nade da ću ozdraviti, prvih godina bila sam posramljena svojom nesposobnošću pred drugima. Uz to je moj razum bio utučen nekom tminom, ali iza toga skrivao se Isus, svjetlo i snaga, sloboda mira i ljubavi. Što je bolest više obuzimala moje tijelo, to je moje pouzdanje bivalo sve jače. Hvala vam što ste me uključili u svete mise, da raspeta Ljubav izvrši Svoje božansko djelo na meni.« Nevješt je pravopis ovoga pisma, ali ova žena zna što govori, i zna da su njezine riječi povjerene pravome srcu — srcu koje nosi Križ naprijed.

Bojim se da će mi i ovo netko nazvati cvijećem od najlona. Kad prikazujem razorene živote, vele da pišem previše crno. Kad prikazujem duše-svjetionike, duše koje nose Križ naprijed, vele da je to cvijeće od najlona. A i jedno i drugo zapravo je samo život. Tako je i ovo samo nekoliko crtica iz života jednoga svećenika. Svećenika Isusa Krista. Ništa više. Ali i ništa manje.

KARMELINA DJECA

Karmela ima trideset i pet godina, zaposlena je u jednom poduzeću u provinciji, a živi u velikoj kući u kojoj ima dvadesetak stanara. Karmela živi sama. Udata je, ali muž ju je ostavio nakon deset godina braka. Bio je i on mali službenik niže stručne spreme, kao i ona. Želio je steći višu kvalifikaciju, pa je otišao u grad na školovanje, a ona mu je davala gotovo čitavu svoju zaradu, ostavljajući sebi samo za najnužnije potrebe. Napustio ju je kad je završio školu. Jednom ju je, vozeći se na motoru koji mu je ona kupila, sreo dok se vraćala kući s posla, putem dugim pet kilometara. Nije ju ni pogledao. On sad živi s drugom. I tako je Karmela sama.

Ali zapravo nije sama. Jednoga dana shvatilo je to neko dijete kojemu nitko ništa nije rekao. Bila je Karmela tužna toga dana, pa je izišla na sunce. Opazi nekoliko žena kako prebiru grah i smiju se, pa se rastuži još više: »Kako je njima lijepo . . . Kao da i ne znaju što je bol i teret života.« I uputi se k njima i zastane kraj njih kao da se želi ogrijati više na njihovu smijehu nego na suncu. I počne razgovarati tek da nešto kaže, a jedna od onih žena reče joj ljubezno:

— Hoćete li da vam dadem malo graha?

— Ne, hvala — reče Karmela brzo. Ona je od onih koji više vole davati nego primati. Žena nastavi:

— Pa vi nemate.

— Nemam.

— Nemate ni bašče.

— Nemam — reče opet Karmela.

— Nemate ni živadi.

— Nemam.

— Jadna vi — reče druga žena. — Bar da imate djece.

— Što mogu kad nemam — odgovori tiho Karmela. A druga žena reče:

— E moja susjedo, nemate vi ni sreće.

Karmela obori glavu, svlada suze i odgovori:

— Pa jest, možda nemam ni sreće.

Uto se oglasi ono dijete, djevojčica od deset godina. Igrala se u blizini, nisu je bile ni opazile. I približi se ta djevojčica i reče:

— Teta Karmela ima Boga, a vi Ga nemate.

Karmela protrne. To dijete nikad nije bilo na vjeronauku, nikad nije išlo u crkvu. I Karmela upita:

— Kako ti to znaš?

— Pa kad vi vjerujete u Boga i uvijek idete u crkvu — reče dijete.

— A ti? — zapita Karmela dijete. — Imaš li Ga ti?

— Ne — reče dijete. — Ja Ga nemam.

»Jao, mila majko moja!« — zaplaka Karmela u sebi, a glasno reče:

— Zašto?

— Pa kad mi ne vjerujemo u Boga — reče dijete žalosno.

— A bi li Ga željela imati? Bi li voljela vjerovati u Njega?

— Ne znam — odgovori dijete.

— On te ipak voli — reče Karmela.

— Mene?! —začudi se djevojčica. I malo se zamisli pa nastavi:

— Voli li me kao vas?

— Da — reče Karmela. — Ako hoćeš, ja ću ti pričati o Njemu.

Žene se više nisu smijele. Karmela se vrati kući. »I stavila sam se u Prisutnost Božju i rekla: Nemam ništa, ni djece ni sreće, ali imam Tebe i hoću samo Tebe, Tebe koji si velik u malenima.« I molila je da joj dođe ono dijete.

Mala je došla. Dvije godine učila ju je Karmela, poslije dvije godine sašila joj je bijelu haljinu za prvu Pričest. »I pripravila sam joj bijelu mašnu.« Ali bojala se da će se otac djeteta rasrditi i svojom srdžbom pokvariti maloj radost prve Pričesti. I reče joj da može poći na Pričest u neku dalju crkvu, da otac ne zna. Nije još znala da je u tom djetetu odgojila duh koji je stvarao mučenike, jer dijete odgovori:

— Makar me tata i ubio, ja ću ići na Pričest u našu župnu crkvu.

I pošla je. Otac je saznao. Kad se vratila kući, otac je pozove, a ona pomisli: »Sad će me ubiti.« I mirno stane pred njega. Otac zapita:

— Jesi li danas bila na pričesti?

— Jesam — odgovori ona. Poslije je rekla Karmeli: »Gledala sam ga ravno u oči.«

Otac je šutio i samo ju je gledao. Onda reče:

— Dobro. Možeš ići.

Djevojčica je nabavila kip Majke Božje. Nije željela izazivati srdžbu u kući, pa ga je stavila iza ormara. U kući su opazili da se ona često zadržava iza ormara, pa su otkrili kip i pred njim zapaljene svijeće. I majka te djevojčice veli danas Karmeli: »Sve nas je obratila. Kad učinimo nešto loše, ona nas sve opominje, ali tako umiljato da joj se nitko ne može oprijeti. Samo se bojim da mi ne zapali nešto u kući, s onim svojim svjećicama...«

Ta je djvojčica jedno od sedmoro Karmeline djece. Jer ta žena, koja ne može imati vlastite djece, moli za vječnost tuđe djece i privodi ih Bogu Nepoznatomu.

Drugo od te djece njezinih molitava jest jedan dječak, Berislav. Opazila ga je prije nekoliko godina u dvorištu kuće u kojoj stanuje. Uvijek je stajao po strani, nikad ga nije vidjela da se igra s drugom djecom, pa ni da se tuče s njima. Jednom je zapitala susjedu: »Zašto onaj luta uvijek sam?« A susjeda joj ispriča propast jedne obitelji: otac se zanio za djevojku mnogo mlađu od sebe, tukao je ženu i tjerao je iz kuće, žena se skrivala po komšilucima a noću dolazila pred svoja zatvorena vrata i plakala: »Dajte mi djecu moju, maloga Milu i Berislava moga hoću... Bože moj, daj mi djecu moju...« A muž je izlazio i psovao i tukao je. Konačno je dobila slom živaca, počela razgovarati sama sa sobom. I tako su djeca na sudu pripala mužu. Majka je poslije opet pokušala vidjeti djecu, došla je iz dalekoga kraja i sakrila se u jednu staju i pozvala dječake k sebi. Donijela im je darove i govorila: »Evo, uzmite, ja sam vaša prava majka...« Otac je saznao, dojurio, djeca su pobjegla, mali Mile prosuo je sve jabuke i izgubio vunene čarapice što ih je majka donijela zamotane u novinski papir. Majka se vratila u daleki kraj, čuva tamo ovce u nekom selu kao najamnik. Mali Mile kao da je sve to lakše prebolio, ali Berislav je stariji, na Berislavu baš se vidi da je siroče. Tako je pričala susjeda. I još je rekla da je Berislav najbolje dijete u tome kraju: »Kad god vidi nekoga gdje nosi nešto teško, trči da pomogne. Dvori cijeli komšiluk, ide po kruh, ide u dućan. Ne zna reći 'neću' ili 'ne mogu'. Kao da se sviju boji, kao da mora svakoga poslušati. A umiljat je i uredan nada sve. Kažu da sam sebi i Mili pere i pegla, sve radi u kući, a izvrstan je đak.«

Karmela je slušala. Onda zapita:

— Ide li u crkvu?

— Ta kakvu crkvu — reče susjeda —, tko će njemu što o Bogu reći u onoj kući. Samo će psovku čuti tamo i ništa drugo.

Jednoga predvečerja sjela je Karmela na kamen pred kućom i radila ručni rad. Berislav je sjedio malo podalje, i gledao djecu kako se igraju loptom. Ona ga pozove, zamoli ga neka joj nešto priča. Govorio joj je o školi, kako voli učiti, kako ga profesori hvale. Ona ga zapita:

— Sine moj, zašto ti nikad ne ideš u crkvu?

— Pa ja ne vjerujem u Boga — reče dječak.

— To su teške riječi, sine — reče Karmela. — Znaš li zašto ne vjeruješ?

— Pa eto tako, ne vjerujem.

I opet, kao kod one djevojčice, našla je pravu riječ i za toga učenika srednje škole — ta žena koja nema naobrazbe, ali »ima Boga«:

— Berislave, znaš li gdje se rodio Isus?

Dječak je pogleda začuđeno:

— Oni koji vjeruju u njega kažu da je on Bog. Ako je Bog, nije se rodio. Samo se čovjek rađa i umire.

— On je Bog — reče Karmela. — Rodio se i umro kao čovjek, ali je i uskrsnuo jer je Bog.

— To su priče — reče dječak. — To pričaju popovi da bi mogli lakše živjeti varajući narod.

— Ti govoriš napamet, Berislave — odgovori Karmela. — Ti o tome ne znaš ništa. A ništa se ne može ni voljeti ni mrziti ako se to prije ne poznaje.

Dječak ne odgovori. Malo poslije ustane, pozdravi i udalji se.

Jednog dana pozvala ga je da joj pomogne slagati poštanske marke. Zadivio se:

— Jao, teta, koliko ih imate! Kako su krasne, nikad nisam vidio toliko maraka! A što ćete s njima?

— Poslat ću ih misionarima u Indiju — reče Karmela.

— Misionarima? — začudi se dječak. — Što je to?

— To su ljudi koji se odriču svega radi Boga — reče Karmela. — Svega, i doma i obitelji i rodne zemlje. I idu daleko, u Aziju i Afriku, da pomognu ljudima i da im govore o Bogu. Vode škole i bolnice, podnose vrućinu i mnoge muke, žive u siromaštvu, a školovani su, iz dobrih obitelji dolaze. Ima i naših ljudi među njima. Jedan od njih pisao je kako je došao u zapuštenu kolibu u nekom selu da pomogne djevojčici bolesnoj od tifusa. Dao joj je kruha i mlijeka, ali ona je željela naranču. Misionar je dao novaca jednom čovjeku i poslao ga u drugo, daleko mjesto gdje je bio sajam, da kupi naranača. I bojao se hoće li ih čovjek naći i donijeti, tako je želio obradovati to dijete. I čovjek je došao, donio naranče, a misionar se radovao više nego da su mu darovali sve naranče Kalifornije. Eto, ja ću njemu poslati ove marke, pa će ih on prodati filatelistima i kupiti hrane i lijekova za svoje siromahe i bolesnike.

Dječak je slušao. Više puta ona mu je tako govorila dok su slagali marke. Poslije mjesec dana on je upita:

— Teta, kad ćemo početi učiti vjeronauk?

— Već ga učimo, sine — reče Karmela. — Sve ovo što sam ti govorila bio je vjeronauk.

Nije znao moliti, nije se znao ni prekrižiti. Ona uzme molitvenik, pokaže mu tekst Očenaša i reče:

— Evo, nauči ovo. To je Isus učio moliti.

Dječak glasno pročita riječi. »Nikad ih nije čuo«, rekla je poslije Karmela, »ali ono kako ih je čitao bilo je već molitva.«

Pred Božić ju je zamolio da bi išao s njom na ponoćnu misu: »Vi, teta, spavajte, a ja ću doći da vas probudim. Ja neću spavati,

sjedit ću do kreveta u mraku, jer me nema tko probuditi. Ako navijem sat, probudit ću njih u kući.« I došao je po nju na vrijeme, obradovao se okićenom boru u njezinoj kući, primio dar koji je za njega spremila. Onda su pošli. On nikad prije nije stupio u crkvu, pa su se neki dječaci pred crkvenim vratima počeli rugati:

— Bježite, dečki, ide Berislav u crkvu, srušit će se toranj!«

On se htio povući, boljelo ga je što se rugaju. Ali onda čvrsto zakorači i reče:

— Kao da su samo oni kršćani.

Karmela ga je smjestila sasvim blizu oltara, samo par koraka od svećenika. »Moj Bože«, mislila je gledajući ga, »prvi put je u crkvi, a ima sedamnaest godina.« Pažljivo se obazirao, slijedio je pokrete drugih. Zadivila ga je propovijed, poslije je rekao Karmeli: »Pa ovaj govori bolje nego moji profesori, pa ovo što je govorio nije varanje naroda, baš je govorio kao najbolji otac.«

Nastavila ga je učiti sve dok ga župnik nije ispitao i rekao da je pripravan za prvu Pričest. Uvečer toga dana bio je sav uzbuđen:

— Teta, obući ću novu bijelu košulju, hlače sam već ispeglao, znam ja kako treba, preko mokre krpe. A i novaca nešto imam, pa ću vas častiti. Sandale su mi dobre, samo se još moram potšišati. A vi pripremite sebi vestu, moglo bi biti kiše.

Rano ujutno došao je po nju. Pričao je da nije spavao: »Stalno sam mislio kako će to biti.«

— Dobro će biti — reče Karmela .— Doći će k tebi Isus, Onaj isti o kojemu smo toliko učili. Onaj isti.

Na putu u grad zaustavili su se u jednom selu da popiju kavu. On je naručio, htio je svakako sam platiti. Kad je konobar donio dvije kave, stavio je jednu pred Karmelu i objasnio konobaru: »Ova je za mamu.« Karmeli su navrle suze kad je to čula. Ali znala je da ni svoju rođenu majku nije zaboravio, i da joj je odlučio poslati na dar krunicu.

Pričestio se u gradu, u katedrali. Nisu znali da je upravo toga dana bila tamo prva Pričest školske djece. I tako se, poslije ispovijedi, pričestio među djecom.

Poslije su pošli u samostan sestara, Karmela je imala tamo nešto predati. Videći mladića s njom, časna majka upita:

— Je li ovo klerik?

Karmela objasni. Časna majka obraduje se, zadrži ih na objedu u jednoj lijepoj sobi s klavirom. Berislav se divio tihoj čistoći sobe. Onda najednom upita:

— Teta, što je to klerik?

— To je mladić koji uči za svećenika — reče Karmela.

Berislav je šutio, promatrao križić i medaljicu što su mu ih darovale časne sestre. Onda ih spremi u bijelu omotnicu i reče kao da želi zapamtiti:

— Mladić koji uči za svećenika.

A Karmela je molila u sebi: »Njega je patnja oblikovala, on za Tebe može mnogo učiniti.«

KARMELA U KAMENOLOMU

Ovo je još jedan teškim trudom brušeni kamen iz dobrih ruku Karmele, tihe radnice u Kamenolomu.

Počela ga je brusiti jednoga dana teške panonske jeseni, pod visokom starom platanom pokraj svoje kuće. Pod platanom našla je djevojku, Vesnu, kćer svoje znanice. I zapita je djevojka, djevojka od sedamnaest godina, tražeći riječi:

— Teta, možete li mi pozajmiti deset tisuća dinara?

Karmela se začudi. A djevojka reče jedva govoreći:

— Ako ih dobijem, sve će biti u redu.

— Što će biti u redu? — upita Karmela.

— Moram to učiniti, teta — reče djevojka gledajući je očajno. — Ubit će me mama i tata ako saznaju. Bila sam kod doktorice, rekla je da dođem u ponedjeljak. Ali moram platiti. Spasite me, teta, pomozite.

Uhvatila se za nju i počela plakati. Karmela reče samo:

— Ne smiješ to učiniti, Vesna.

— Bojim se mame — odgovori djevojka kroz jecanje. — Moram, bojim se mame.

— A tvoje se dijete boji tebe — reče Karmela.

Djevojka prestane plakati kao da je primila nagli udarac. Pogleda Karmelu i ponovi kao da pita:

— Moje dijete?

— Tvoje dijete, čovjek koji će se od tebe roditi — reče Karmela. — Jesi li uopće na to pomislila, ti koja ga hoćeš ubiti?

— Ne govorite mi tako, teta! — vrisne djevojka. — Ne govorite mi tako, to još nije dijete!

— To je već čovjek — reče Karmela. — Novi čovjek u tebi, Vesna. Koliko je već da je živ?

Djevojka ju je gledala kao izgubljena životinjica. I tek poslije nekoliko časaka shvati pitanje i odgovori:

— Tri mjeseca.

— Tri mjeseca — reče Karmela žalosno. — Samo tri mjeseca ima, i još je toliko maleno i bespomoćno da može živjeti samo pod tvojim srcem i od tvoje krvi, a već te se mora bojati.

— I ja se moram bojati — plakala je djevojka.

Karmela je uzme za ruku i reče:

— Ne boj se, Vesna, evo mene.

Djevojka zadršće od neobične svjetlosti u glasu tihe žene. A Karmela je uzme za ruku, odvede je svojoj kući i pođe k njezinoj majci.

Pokušala ju je oprezno pripremiti. Ali majka pobjesni netom je shvatila o čemu se radi:

— Neću sramote u kući! Ili neka to odstrani ili neka mi više ne dolazi na oči!

Bila je sva izvan sebe, izgubila je mjeru i vikala da će sama zadaviti kćer u snu. Karmela shvati da taj čas neće ništa postići, i vrati se kući. Nadala se da će se žena smiriti do večeri, da će se smilovati kad ugleda svoje dijete kako se žalosno i moleći pomoć vraća kući. »Majka je ipak«, mislila je. »Ovo je težak udarac za nju, ali majka je.« I uvečer reče djevojci:

— Ako se ne vratiš kući, pomislit će da si pobjegla. A ti iz svoje kuće ne smiješ bježati. Oni te mogu izbaciti, ali ti sama ne smiješ bježati. Neće te ubiti, ne boj se. Dosad se već sigurno smirila, ona je nagla i brzo plane, ali majka ti je. Moraš pokušati, Vesna. A ako te baš izbace, znaš gdje je moja kuća.

Djevojka je otišla, a Karmela je dugo u noć molila za nju. Moleći tako zaspala je, i u snu začuje da netko kuca na njenim vratima. Bila je sva umorna i slomljena, pa pomisli da joj se to pričinilo.

Sutradan ujutro, žureći na autobus kojim se vozila na posao, opazi djevojku kraj autobusne postaje. Potrči k njoj, a djevojka reče:

— Promrzla sam... Kucala sam na vašim vratima, ali vi ste spavali.

»Majko moja...« pomisli Karmela. Autobus je krenuo. Karmela uzme djevojku za ruku i povede je k sebi, kao jučer. Uvede je u kuhinju i zapita:

— Jesi li gladna?

— Jučer nisam ništa jela — reče djevojka. — I tako mi je hladno, sva sam smrznuta.

Karmela joj skuha kavu, dade joj kruha i maslaca i sira. Onda reče:

— Nisi spavala cijelu noć, sad spavaj ovdje. Ja se idem javiti šefu, molit ću par dana dopusta. Onda ćemo nešto smisliti.

I ponovi:

— Ne boj se.

Karmela je vrijedan službenik, šef je zapamtio kako je ona savjesno dolazila u ured i radila ne dižući glavu s posla i onda kad je u susjednoj kancelariji istoga njihova poduzeća jedna njezina kolegica bocama i sendvičima slavila svoje zaruke s Karmelinim mužem. Šef je znao da Karmela ne traži dopust iz kaprisa. I odobrio joj je četiri dana.

Vrativši se kući, našla je djevojku gdje umire od straha. Djevojka je govorila kako joj oca tih dana nema kod kuće, kako je majka prijetila da će sve reći ocu, »a onda će me tata ubiti, sigurno će me ubiti, ne znate vi njega kad se razbjesni. . .«

— Dobro, — reče Karmela .— Ja ne mislim da će te baš ubiti, ali dok ti to misliš nećeš se smiriti. Zato ću te odvesti odavle.

— Kamo? — zapita djevojka.

»Majko moja, još ni ja ne znam«, pomisli Karmela. I sjeti se župnika u jednom selu, onoga o kojemu jedan vojnik reče da »hrabro nosi Križ naprijed«. Taj župnik pomogao je Karmeli u njenim teškim časovima. »On će i sad pomoći«, pomisli Karmela i ohrabri se i odgovori djevojci:

— U jedno selo. Hajdemo odmah.

— Kako ću bez ičega? — reče djevojka. — Da mi je barem koju haljinu ponijeti, i čarape, već mi zebu noge . . . Ali sve mi je kod mame, a tamo ne smijem.

— Idem ja — reče Karmela.

Majka je pokušala Karmelu naprosto istjerati. Ali Karmela sjedne na stolicu i reče:

— Mene nije lako izbaciti. A Vesna je tvoja kći, ne moja. Ako je više ne želiš vidjeti, ja ti neću suditi. Ali daj mi njezine stvari, ne može otići od kuće bez ičega.

Bila je to jadna, mučna borba oko nekoliko haljina, ručnika i rupčića. Konačno majka baci pred Karmelu neke novine:

— Zamotaj to, da mi se svijet ne smije.

Karmela zamota stvari. Ali osjeti da je nešto puklo u ženinu glasu, i reče blago:

— Jelice, kći ti je. Ide u svijet, dođi je barem pozdraviti.

Žena je šutjela. A Karmela je uzme za ruku i reče:

— Dođi sa mnom, Jelice.

Žena se uputi bez riječi. Šutjela je cijelim putem. Kad je ugledala kćer, pođe prema njoj kao da će je zagrliti. Djevojka vikne: »Mama!« Ali bio je to krik užasa, i djevojka skoči u stranu sva u strahu. Majka se zaustavi u pola pokreta, a onda opsuje. Usne su joj bile bijele, lice zgrčeno. Karmela protrne i reče tiho:

— Velik je strah u njoj, Jelice.

Žena je psovala teško, okrutno, kao da razdire rane. Djevojka je jecala okrenuta k zidu. Izbacivši posljednju psovku, žena zalupi vratima.

Karmela je spakirala djevojčine stvari u lijepu torbu od plastike. Ali djevojka nije torbu ni pogledala, i nije slušala riječi kojima ju je Karmela nastojala razvedriti. Uputile su se uz željezničku prugu, pješke do onog sela. A blagdan je bio. Kad su došle do crkve u selu, Karmela reče:

— Danas je blagadn, Vesna. Dođi sa mnom u crkvu, to će te smiriti.

— Nisam nikad bila u crkvi — reče djevojka. — Ali hajdemo, meni je svejedno.

Karmela je znala da djevojka nije krštena. Jelica nije dala krstiti nijedno svoje dijete. Crkva je bila puna, propovijed je bila upravo svršila. Djevojka se nalakti na jednu klupu i počne se okretati. Kad je počela pričest vjernika, zapita Karmelu:

— Što onaj tamo dijeli?

»Isuse moj«, pomisli Karmela s takvim bolom da je sva zadrhtala. I pomisli još da djevojka ništa neće razumjeti, ma kako joj govorila. Ali ipak odgovori:

— Ono je Tijelo Božje

Riječi su skliznule kao kapi vode niz kamen. Djevojka zapita:

— A hoćemo li i mi toga dobiti?

— Ja hoću, a ti ne — reče bolno Karmela.

— A zašto ja neću?

— Jer nisi krštena.

Mislila je da će djevojka pitati što to znači. Ali ona reče:

— Idem i ja da dobijem. Onaj neće znati da ja nisam krštena.

— Ne — reče Karmela uplašeno. — To se ne smije, poslije ću ti objasniti. Sad stoj mirno.

Ali djevojka nije ostala mirno. Nagnula se drugoj ženi do sebe i zapitala:

— A zašto vi ne idete tamo?

— Kamo? — zapita žena začuđeno.

— Tamo gdje se ono dijeli.

— Nisam se ispovjedila — reče žena i opet začuđeno pogleda djevojku i Karmelu. Karmela pocrveni i stisne djevojci ruku, moleći je tako da bude mirna.

Netom su izišle iz crkve, djevojka kao da je zaboravila i što je vidjela i što je govorila. Osvrtala se oko sebe, pitala je kako će ih primiti »taj župnik«. Karmela se osjećala kao da je izgrebla ruke i koljena na oštrom kamenu.

Župnik joj je dao preporuku za jednu obitelj u susjednom selu. Pošle su odmah tamo. Padala je kiša, pa im je dao svoj kišobran i »šuštavac«. Kiša je lijevala sve jače, nigdje stabla da se sklone, i

tako su hodale po blatnoj ravnici, a djevojka je kukala: »Teta, smrzla sam se... Teta, spadaju mi japanke...« Karmela izuje cipele:

— Evo obuci ih, ja ću bosa.

— Ne mogu, uske su mi, a i pune su vode.

— Strpi se, još samo malo — reče Karmela. — Ovako je i Isus hodao cestama, padala je i onda kiša.

— Ma tko je to Isus? — upita djevojka izvlačeći golim stopalom jednu »japanku« iz blata. — Stalno o njemu govorite, ali tko bi vas razumio.

Karmela opet osjeti grč u grlu, i pomisli: »Moram početi ispočetka. Uvijek ispočetka, Gospode, uvijek ispočetka...« I odgovori:

— Ja ću ti ispričati sve što znam o Njemu. Zasad zapamti da je ovo Njegov čas. Svaki čas patnje jest Njegov, jer On je Bog koji je uzeo na Sebe svu patnju čovjeka.

— I moju? — reče djevojka.

A Karmela zastane pod kišom i vjetrom, zagrli djevojku umornim rukama i odgovori:

— I tvoju, Vesna. I tvoju.

Stigle su u sujedno selo. Majka one obitelji nije ih pitala ni kako se zovu. Reče im neka se ne boje, i da će djevojci biti dobro kod nje. Činilo se da se djevojka smirila, rekla je da će rado ostati u toj kući. Karmela odahne, obeća djevojci da će je skoro posjetiti, zahvali nepoznatoj ženi i uputi se kući, pješke kroz šumu.

Nije bila odmakla ni kilometar, kad začuje za sobom plač. Djevojka je trčala za njom, i dostigne je i baci joj se u naručje ridajući:

— Nemojte me ostaviti ovdje, nikoga ne poznajem, možda je mama rekla onima neka me otruju, nemojte me ostaviti! Ako me ostavite, skočit ću u bunar!

Karmela se opet osjeti kao iscrpljeni radnik u kamenolomu. A nebo se vedrilo kroz granje stabala, i ona se spomene svoje majke i reče:

— Idemo k mojoj mami. Devet nas je othranila, neće ni tebe zapustiti.

I povede djevojku u treće selo, k svojoj majci, staroj radnici s ciglane. Srele su je upravo dok se vraćala kući s posla, noseći košaricu triješća. Primila je djevojku kao svoje dijete, počela ju je odmah zvati »Vesnice«. Priredila joj je krevet svoga najmlađeg sina, oslobodila za nju njegovu ladicu. Djevojka je sve gledala čudeći se, istim očima kojima je gledala pričest u crkvi. Opraštajući se s Karmelom reče joj odsutno: »Teta, kad opet dođete, donesite mi trešanja.«

Vrativši se kući, Karmela opazi da uopće nije bila zaključala vrata. Malo poslije dojuri djevojčin otac i navali na nju:

— Govori gdje mi je kći!

Karmeli briznu suze, a čovjek reče bijesno i uplašeno:

— Zašto plačeš? Što je s njom, što joj se dogodilo?

— Hvala Bogu, Đuro — reče Karmela toplo. — Došao si pitati za nju, hvala Bogu. Došao si pitati za nju, Bog te poslao da pitaš za nju, hvala Mu budi.

— Ja ne poznajem tvoga Boga — reče čovjek grubo. — Gdje mi je dijete?

— U Njegovim rukama, Đuro, u dobrim rukama — reče Karmela. — Ni ona Ga ne poznaje, kao ni ti, ali On poznaje vas, i dao je život za vas.

— Govori gdje je — reče čovjek dršćući.

— Kod moje majke — odgovori mirno Karmela. — I ostat će tamo dok se vi ne smilujete i naučit će zašto je Bog uzeo na Sebe i njezinu patnju. I zašto svatko ima pravo da živi i da Ga upozna Svatko — i njezino dijete, Đuro. Dijete tvog djeteta.

I Karmela blago stavi na rame čovjeka svoju ruku. dobru umornu ruku radnika u Kamenolomu.

MODRE OČI, KAO KARMELA

Đuro, Vesnin otac, brzo je zaboravio strah koji ga je gušio one večeri kad je dojurio Karmeli pitajući gdje mu je dijete. Čuvši da se nikakva nova nesreća nije dogodila, Đuro je opet počeo umirati od bijesa i sramote zbog nesreće koja se već bila dogodila. I tako je Vesna ostala kod Karmeline majke, očekujući dijete zbog kojega su je izbacili iz kuće. Izbacili su je ne toliko zato što se dijete začelo koliko zato što mu ona, podržavana velikim tihim srcem Karmelinim, nije htjela spriječiti da ugleda sunce.

Karmelina majka, stara radnica s ciglane, nije djevojku pitala ništa, samo ju je pazila kao svoju kćer. Koji put, uvečer, kad su sjedjele same prije počinka, pričala joj je o svojoj mladosti: to je bio njezin način da ohrabri tu djevojku koja je ostala sama s dva života u sebi. Devet života ispod srca dala je Karmelina majka, i deveti je nosila u vrijeme glada i rata, u selu pod Grmečom, između krvi pet vojska. U to vrijeme muž joj je otišao u planinu po drva, i nikad se više nije vratio. Ostala je sama s osmoro male siročadi i se devetim pod srcem, i u jednom času velikoga mraka učinilo joj se da je taj deveti teret pretežak za njezinih deset prstiju. Rekla je to jednom starom svećeniku, rekla je plačući: »Bolje da i ne ugleda sunce.« A stari svećenik stavio joj je ruke na glavu blagoslivljajući njezinu muku, i rekao joj je moleći, i bilo je kao da njegovim riječima Bog sam moli čovjeka: »Nemoj, kćeri... I za to dijete Bog je prolio jednu kap Svoje Krvi.« I tako je Karmelina majka rodila to svoje posljednje dijete, bila je to kći, i majka joj je dala ime bisera i cvijeta. Glad i strah vladali su u selu pod Grmečom, majka i djeca prosili su kruha od onih koji su ga još imali. Onda je majka jednoga dana ispravila ramena, rekla djeci neka budu mirna i neka se ne miču od kuće, učinila devet puta znak križa na njihovim čelima i pošla u svijet, tražiti rada. Svijet, za nju ispod Grmeča, bio je jedan grad u susjednoj pokrajini. Prijavila se na ciglanu, primili su je. Rekla je da dolazi iz Bosne, da ima devetoro djece. Dali su joj drvenu baraku na periferiji, dovela je djecu, smjestila se s njima u njoj, na goloj zemlji. I netom se smjestila rekla je svoj djeci starijoj od sedam godina: »Uzmite se za ruke i idite u grad, upisujte se u prvu školu koju nađete.« Ona i danas radi na onoj ciglani, svu je djecu doškolovala, sinove i do fakulteta. Prešla je iz drvene barake u zidanu kuću, i nastavila je raditi. Karmeli je bilo žao što se majka toliko muči, pa je i ona htjela raditi zajedno s njom na ciglani. Bila su još nesređena vremena, i Karmela se mogla probiti na radilište kao radnica, premda još nije imala ni četrnaest godina. Tek kad se od iscrpljenosti srušila sa skele netko se uhvatio za glavu, poslao je na bolovanje i nakon bolovanja smjestio u kancelariji. A Karmela je samo bila sretna što može pomoći majci, bilo u pogonu bilo u kancelariji. I radovale su se obje što ostala djeca lijepo napreduju u školi. Danas majka više ne bi morala raditi, djeci je čak malo krivo što se ona tako uporno drži svoje ciglane, ali majka ostaje na ciglani, majka je ugradila svoje srce u to radilište koje joj je otvorilo vrata kad je došla ispod Grmeča tražeći kruha za devetoro djece bez oca, za svih devetoro. i za ono koje oca nikad nije vidjelo, i koje je ugledalo sunce zato što je jedan stari sluga Božji rekao majci: »I za njega je Bog prolio jednu kap Svoje Krvi.«

Tako je majka pričala Vesni u tihe panonske večeri, pred počinak, uz svijeću. Tako ju je hrabrila govoreći joj u pričama. Po danu, kad se vraćala s posla, Vesna ju je uvijek čekala na prozoru. Koji put ne bi izdržala, izišla bi pred nju, i uhvatila bi se za njezinu ruku.

Došlo je ljeto, kuća Karmeline majke napunila se unučadi. Vesna je teško nosila dijete, i Karmela se bojala da će joj smetati njihova radosna buka. Zato ju je odvela k jednoj svojoj prijateljici, opet u drugo selo, jer Karmela se bojala Đurina bijesa i žalosti. Prijateljica je primila djevojku, ali nije imala krevetnine za nju. »Ja ću donijeti«, rekla je Karmela. Spakovala je velik omot, bilo ga je teško nositi u rukama. I Karmela ga digne na rame i pomisli: »Ne izgledam otmjeno, ali ovo mi nećeš zaboraviti, Gospodine.«

Bili su zadnji mjeseci pred rođenje djeteta. Djevojka je postajala sve ozbiljnija i zabrinutija. Učila je u to vrijeme vjeronauk, sama je to željela, sama sa svojih sedamnaest godina, s djetetom koje će se roditi bez oca i bez imena, sama s mišlju na dvije kapi Krvi koje je Bog prolio upravo za nju i za to dijete. Onoga dana kad su je izbacili iz kuće pitala je Karmelu na blatnoj cesti, izvlačeći sandalu iz bare: »Tko je to Isus?« Sad je učila, htjela je saznati tko je taj Bog koji je bio toliko Čovjek da je mogao i umrijeti kao čovjek. za čovjeka.

Kad joj je župnik rekao da se može krstiti, obukla se što je ljepše mogla. Bilo je predvečerje kad su došle u crkvu, ona i Karmela. Ušle su kroz sakristiju, a sakristija je bila puna pjevača. Pogledali su ih začuđeno. Kad su vidjeli da se radi o krštenju te djevojke koja je već majka, počeli su gledati radoznalo. Vesna se zacrvenila. Poslije je rekla Karmeli: »Bilo mi je isto kao kad su mi se drugi rugali da sam nekrst.«

Između sjećanja na jedno ruganje i radoznalosti, koja je boljela kao drugo ruganje, pristupila je Vesna vodi krštenja. Hodala je po prvom trnju uske staze koja je dobra upravo zato što je uska i trnovita. Možda nije razumom shvatila da je to hodanje između dva trnova grma bilo čas velike milosti: čas Božjeg poziva na hrabrost, poziva jasnog kao zapovijed, bez govora u pričama. Ali svom snagom živog života u sebi to je osjetila, i zato je sklopila ruke i pružila ih sklopljene, a svećenik je stavio stolu na njih i rekao: »Uđi u hram Božji.«

Poslije krštenja zagrlila je Karmelu i rekla samo:

— Kumo moja...

Onda je dugo šutjela dok su se vraćale cestom po mraku, i tek kad su odmakle daleko reče:

— Kako je mama mogla ostaviti nas nekrštene, kako je to mogla?

Dijete se rodilo malo poslije te večeri njezina krštenja. Odveli su je u rodilište, sve se dogodilo naglo i Karmela nije bila blizu. Bila je nedjelja. Uvečer su Karmeli javili da se dijete rodilo, i da je sin.

Krenula je u grad ujutro prvim autobusom. Kad je zazvonila na vratima rodilišta još je bio sumrak. Nitko se nije javio. Obilazila je oko zgrade, gledala u prozore ne bi li koga spazila. I najniži prozori bili su visoko nad zemljom, a zid gladak, tek malo izbočen. Karmela ipak pokuša, popne se i padne, pokuša ponovo. Uspjela se dohvatiti jednog prozora i zakucati. Netko se pojavi na prozoru, Karmela sva u strahu da ne viknu na nju reče djevojčino ime i zapita je li djevojka u toj sobi. Odgovoriše da nije. Karmela pokuša s drugim prozorom. Tu je netko znao za Vesnu, rekoše Karmeli neka ide na peti prozor. Pošla je, penjala se nekoliko puta i uvijek pala. Nemajući se za što uhvatiti, grebla je noktima zid, penjala se i tiho zvala: »Vesna, Vesna...« Konačno se uspije dohvatiti mrežaste žice na prozoru, staklo se otvori i pojavi se raščupana žena.

— Molim vas, oprostite što smetam — reče Karmela i zapita je li tu Vesna.

— Jest, ova mala — reče žena i pokaže glavom prema dnu sobe koje Karmela nije mogla vidjeti. I Karmela reče glasnije, držeći se za žicu:

— Vesna, ja sam, treba li ti nešto?

Djevojčin glas nije dopro do prozora. Raščupana žena pogleda opet prema dnu sobe i reče Karmeli:

— Eno plače i vrti glavom da joj ne treba ništa.

— Molim vas — reče Karmela, a prsti su joj pobijelili od stezanja žice — recite joj neka ne plače, recite joj da će teta Karmela misliti na sve. I pitajte je — reče brzo jer se bojala da joj prsti neće izdržati — pitajte je da li djetešce pita za mene. I ima li zubiće.

— Čula vas je, sad se smije — reče žena.

— Recite joj da sad moram na posao — reče Karmela. — I da ću poslije doći i donijeti joj veliku, veliku kitu karanfila.

Spustila se sa zida i čas zastala da joj se krv vrati u ruke. Idući u ured govorila je gotovo glasno: »Ne boj se, Vesna, sine moj, evo mene.«

Nije mogla izdržati, željela je vidjeti dijete. Netom je svršilo radno vrijeme otišla je u bolnicu, prodrla do hodnika kroz koji su nosili novorođenčad, sva uplašena gledala je liječnike i bolničarke u bijelim odijelima, toliko ih je bilo a ona tako sama i nemoćna i stisnuta uza zid. Konačno smogne hrabrosti, pristupi nekoj bolničarki i raspita se za dijete. Uspjela ga je vidjeti, i gledala ga je pred sobom i onda kad su ga odnijeli, i micala je rukama po zraku kao da grli dijete i šaptala je: »Mali moj sine, mali moj sine, htjeli su te ubiti.«

Onda se trgne i reče kao opijena radošću:

— Idem i kupit ću ti sve!

I odlazeći iz bolnice nabrajala je u sebi: »Bijelu benkicu, pelenice, dekicu, jastučić, sve što treba, sve ću ti kupiti, ništa ti neće manjkati, ništa. A kako ima male prstiće i crnu kosicu, i nosić ima i zdrav je...«

Hodala je kao u zanosu. Poslije mi je pisala: »A da me netko gurnuo, sigurno bih mu bila viknula: — I bijelu kapicu!«

Kod prvog posjeta našla je Vesnu na hodniku. Djevojka se uhvati za nju kao onaj dan pod platanom kad je htjela ubiti dijete, i jaukne:

— Teta moja, što ću ja sad?

— Ideš k meni! Ideš mojoj kući!

— A dijete? — zapita djevojka.

— I dijete — reče Karmela. — Idete k meni.

Vrativši se kući uplašila se. Sjetila se kako Đuro i Jelica govore da kćerinu sramotu neće trpjeti ne samo u svojoj kući nego ni u selu. Đuro je prijetio: »Zgazit ću je ako se vrati ovamo!« Karmela je dugo molila te večeri, a onda skupi snagu i reče: »Idem.«

Pošla je k roditeljima koji su izbacili kćer. Rekla je da će djevojku i dijete primiti k sebi. Otac je vikao da to neće dopustiti. Kad ju je Jelica ispratila, reče joj Karmela:

— Pođi malo do nje... Nitko da je posjeti osim mene, sama je kao kamen, pođi.

— Nikad — reče Vesnina majka i ostavi Karmelu na ulici.

Posjetila ih je i drugi put, uzalud. Treći put već se sasvim bojala, idući k njima po mraku činilo joj se da gotovo čuje u sebi

glas: »Vrati se, Karmela.« Počela je trčati, prema njihovoj kući. Već na vratima počela se smiješiti, a onda se ukorijenila na stolici i nije se dala izbaciti. Bila je tako srdačna da joj prosto nisu mogli pokazati vrata. Pričala je o Vesninu djetetu kao o najljepšem događaju na svijetu koji se **njoj** mogao dogoditi. »I znaš, Đuro, kakav sam mu jastučić sašila, prekrasan, bijeli, sav u čipkama, i tri velike vrpce ima, i tako je mekan, sav od pahuljica, malomu će iz njega viriti glavica, tako se radujem. Sutra ću ih dovesti, sve sam pripremila.« Otišla je od njih malo pred ponoć, smiješeći se.

Te noći nije mogla zaspati. Mislila je o budućim danima, kako će dijete često plakati i svu noć, kako će ona ustajati da ga umiri, a onda ujutro rano putovati na posao. Vesna je tako slaba, njoj treba sna. I pogleda Karmela križ na svome zidu, i odjekne u njoj: »Što god učinite jednomu od ovih mojih malenih, Meni ste učinili.«

»U kancelariji bila sam sva u događaju, i kao da nikoga nisam vidjela ni čula«, pisala mi je o tome jutru. U neko doba pozove je vratar, netko ju je tražio. Karmela iziđe iz kancelarije i nađe se pred Vesninom majkom.

— Poslao me je Đuro — rekla je žena zbunjeno. — Nije mogao zaspati noćas, sve se prevrtao i onda me zazvao i rekao mi neka idem po nju i dovedem je kući s djetetom.

— Vašoj kući? — reče Karmela jedva shvaćajući.

— Da — reče žena.

Kad je Vesna ugledala majku, vrisnula je od straha isto kao onog dana kad ju je majka izbacila. Majka joj se približi sva smućena, i reče:

— Hajdemo, idemo kući, došla je mama po tebe. Tata je rekao da ti nikad neće prigovoriti.

— Mama moja... — reče djevojka i glas joj se prekine. Obje su plakale, zagrljene. A Karmela je sagnula glavu kao da nešto traži po torbici.

Pošle su sve tri zajedno, Karmela je nosila dijete. Na ulazu u kuću sjedio je Đuro, pa ustane i priđe k njima i reče:

— Hajde, hajde, ulazite.

Vesna je počela plakati, i on joj dotakne kosu i reče:

— Ništa nije bilo, nemoj sad plakati. Jesi li gladna?

Onda Karmela reče:

— Hajdemo okupati dijete.

Svi su se skupili oko kadice. Dijete je kupala Jelica, svi su gledali i pazili da mu voda ne uđe u oči. Dvoje mlađe Vesnine braće već se počelo svađati:

— Moje je djetešce!

— Nije nego moje!

— Svi ste Božji — reče Karmela i pogleda Jelicu. Žena uhvati pogled, i jedan čas gledale su se tako njih dvije nad djetetom u kadici, a onda Jelica reče kao da odgovara:

— Ovoga maloga krstit ćemo odmah a ovo dvoje kad nauče vjeronauk.

Karmela sagne glavu i čula je samo udaranje svoga srca. I reče u sebi: »Zar ovoliko Gospodine? Zar ovoliko za jednu čašu svježe vode?«

I tada začuje kako Đuro govori nagnut nad dijete:

— Karmela, Karmela... Pogledaj, ima tvoje oči. Modre oči, sasvim kao tvoje.

LUCIJA

Lucijini roditelji radili su kao nadničari na tuđim poljima. Nisu imali nikoga da im pripazi na djecu, pa su za vrijeme žetve nosili sa sobom djecu na oranice, u malim kolijevkama. Bili su veliki siromasi, a djece je bilo mnogo. Jednoga proljeća, čuvši nehotice jedan razgovor između oca i majke, Lucija je saznala da je protiv njihove volje došla na svijet. I dugo je plakala Lucija toga dana, gledajući sunce proljeća nad usklasalim njivama, i mislila je plačući: »Da se nisam rodila, nikad ne bih vidjela ovo sunce.«

Kad je dorasla do udaje, Luciju je zaprosio momak iz bogate kuće u njihovu selu. Donosio joj je darove, bio je vrlo dobar prema njoj, i nju su svi nagovarali neka prihvati. Mladić je bio druge vjere. Luciju je privlačila njegova dobrota i blagostanje koje bi mogla uživati nakon gorke oskudice u očinskoj kući; ali bojala se za svoju vjeru. Lucija je često bila rastresena u svojim molitvama, no bila je navikla moliti unatoč rastresenosti. Ostalo joj je to iz djetinjstva, kad je uvečer, već napola spavajući, zajedno s malom braćom odgovarala majci koja je klečeći predvodila moljenje krunice. Majka se nije radovala Lucijinu dolasku na svijet, ali ipak je učinila za nju sve što je mogla i znala, i tako ju je naučila i moliti.

Tih dana pred udaju Lucija se našla sama pred svojim životom, i u tome strahu nestalo je njezine rastresenosti. Često je tada sjedjela na drvima pred kućom, po danu i uvečer i do kasno u noć, i gledala je nebo i govorila: »Gospode, smiluj mi se, pokaži mi pravi put.« I ostajala je tako sama u noći, a put se u njoj ocrtavao sve jasnije i sve bolnije.

Bojala se da će ipak popustiti, jer je bila veoma umorna od bijede, od davnih noći prospavanih u gruboj kolijevci pod zvijezdama na tuđoj njivi, od mnogih dana proživljenih o crnom kruhu i krumpiru. Bojala se toliko da je koji put, sama u polju, upravo vikala: »Gospode, čuvaj me! Gospode, ne daj me!«

Dok se ona tako mučila, pružila joj se i druga prilika za udaju. Taj drugi mladić bio je katolik, ali ona ga je jedva poznavala. Oklijevala je i pitala se: »Hoćemo li se razumjeti? Nije dosta biti iste vjere pa da se dvoje zaista složi, zaista uskladi jedno s drugim.« Onda je jednog dana stisnula ruke u molitvi: »Gospode, s onim prvim bojala bih se da ne zamre moja vjera, da se ne pretvori u ravnodušnost do koje često dolazi unatoč početnim dobrim nakanama. S ovim drugim toga se moram manje bojati. Zato neka bude, a Ti ćeš mi pomoći, jer ovo činim zbog vjernosti krštenju koje sam primila u Crkvi Tvoga Sina.« Tako je Lucija govorila Ocu, Bogu Saveza s čovjekom .

Vjenčala se poslije tri tjedna. Nekoliko dana poslije vjenčanja otišla je s mužem na ples, ali malo zatim nije više bilo ni vremena ni radosti za zabavu. Teško je bilo živjeti s nepoznatim čovjekom u siromaštvu. A oboje su bili veoma mladi.

Kad je muž otišao na odsluženje vojnog roka, ona je već bila s dva djeteta na rukama. Mužu se pružila dobra prilika da se zaposli u gradu nakon što odsluži vojsku. Pisao joj je da se neće vraćati kući, nego neka ona dođe k njemu u grad. Roditelji i prijatelji u selu radovali su se tome, ali ona je bila previše vezana za tvrdu seosku zemlju na kojoj je kao dijete spavala u drvenoj kolijevci, pod čistim nebom, u borbi svojih za komad kruha. Ona se nije dala iz svoga sela. Mislili su da se ona boji kako će u gradu izgubiti vjeru, govorili su joj: »Može se i u gradu moliti.« Ona je odgovarala: »Može se moliti na svakom mjestu, ali ja sam ovdje nikla i ovdje ću rasti pred Licem Božjim.«

U to vrijeme živjela je u velikoj oskudici. Jedne prve nedjelje u mjesecu župnik reče pod misom da se toga dana skupljaju prilozi za sjemeništa, ta neka dade tko što može. Lucija se vratila iz crkve sva žalosna, jer nije mogla dati ništa: »Baš ništa nisam imala, samo dvoje djece.« Cijeli dan se žalostila što ništa ne može dati, a navečer donese joj jedna susjeda pile. Donijela ga je za djecu, znala je da su djeca često gladna. A Luciji, netom je susjeda otišla, briznu suze od radosti: »Djeco, mi ćemo krumpira, a ovo pile dat ćemo za sjemenište!« Djeca su bila malena i nisu razumjela.

Svi u selu govorili su joj da je nerazumna što podnosi toliko siromaštvo mjesto da ide u grad na dobru muževu zaradu, kad se već pruža prilika za to. Jednog dana Lucija ispravi ramena i odgovori: »Može se i ovdje raditi i zarađivati.« I ode u jedno poduzeće za izradu opeka i crepova, prijavi se kao radnica. Osjećala je u sebi toliku snagu da se sama čudila i pitala se odakle to njoj koja je bila kao trska u polju. I jednog dana shvati: »Ovo mi je Bog dao blagoslov zato što sam imala povjerenja u Njega.«

Zarađivala je trideset tisuća mjesečno. Danas je to malo, ali prije deset godina to je bila visoka zarada. Počela je kupovati stvari za kuću. Nije dala da joj udari u glavu moderno pokućstvo, nije se htjela opterećivati kreditima: kupovala je polovnu, solidnu robu, od neke gospođe koja je upravo selila u inozemstvo. Uspjela je nešto

i uštedjeti. Kad se muž, još zlovoljan zbog njezina odbijanja da se presele u grad, vratio kući iz vojske, našao je lijepo uređen stan, urednu i čistu djecu, novac na štednoj knjižici. Da ga još više obraduje, Lucija mu je kupila bicikl. Radovao se kao dijete, ali odmah ih je zahvatila nova briga: muž je oglušio. Lucija se borila protiv njegova straha i malodušnosti, vodila ga je od doktora do doktora, čvrsto je vjerovala da je ta gluhoća prolazna. Čovjeku se vratio sluh kroz mjesec dana. Njegujući ga, Lucija je potrošila svu ušteđevinu.

Muž nije bio mnogo navikao na rad, a djeca su zaredala. Kuće nisu imali vlastite, nego su živjeli u najmljenom stanu, i to je stvorilo nove neprilike: često su morali seliti, nitko nije rado držao na stanu obitelj sa četvoro djece. Sedam puta tražila je Lucija u to vrijeme krov nad glavom za sebe i svoje. Osobito je teško bilo jednog ljeta, kad su morali seliti a nisu imali kamo poći. »Nakrcala sam na kola stvari i svoju djecu«, sjeća se Lucija, »i svi smo plakali, i ja i muž i djeca, a svijet je prolazio i videći nas onako na kolima s našom sirotinjom rugao nam se da smo cigani. Meni nije smetalo što nam se rugaju, samo sam mislila: kamo ću?« Onda je stisnula ruke kao onaj put kad se u molitvi odlučila na svoj brak, osušila je suze i rekla mužu: »Ove godine bila je dobra žetva, mojoj majci neće biti teško da za malo vremena primi djecu. A ja i ti zasukat ćemo rukave i radit ćemo i zaraditi da kupimo svoju kuću iz koje nas nitko neće tjerati.« Bila je uporna, privela je muža da zajedno s njom radi na traktorima. Radili su kao mravi, stavljali na stranu svaki dinar, štedjeli i na hrani. Napokon su prodali i kravu. I kupili su kuću.

Uložili su u tu kuću sve što su imali. Jedne nedjelje Lucija nije imala u kući ni komadić kruha ni mrve brašna, nego samo nešto masti i suhog mesa. Muž i djeca bili su u crkvi, a ona se mučila sama kod kuće: »Kako ću im dati mesa bez kruha, ne valja to, radije i samoga kruha nego ovako...« I plakala je od žalosti. A jedno dijete njezinih prijatelja dođe joj na vrata i donese punu torbu brašna. Luciji je bilo kao da joj je Bog poslao Svoga Anđela. Ostavši sama, ona klekne u sobi pred križ i zahvali plačući. A kad su se njezini vratili s mise, dočekala ih je s punim stolom.

Drugi put stajala je pred kućom i pitala se kako će othraniti toliku djecu. »Evo, Gospode«, govorila je u sebi, »ja sam ih primila od srca koliko god si mi ih dao. Ali ja sam slaba i imam samo svoje ruke, a muža mi treba tjerati na rad. Ako mi Ti ne pomogneš, neću moći dostojno podići ovu djecu. Ali Ti ćeš pomoći, jer Ti znaš da sam sve ovo zbog Tebe učinila.« Dok je tako mislila, prođe neki stranac, turist, kraj njezine kuće. Bio je žedan, pa je zamoli da mu dade čašu vode. Ona mu donese vodu, a čovjek zahvali i zadrži se malo s njom u razgovoru. Govorio je dobro našim jezikom, reče da ga je učio na sveučilištu. Upita je koliko djece ima, i ostade potresen kad ona odgovori da ih ima već šestoro. Poslije nekog vremena sti-

gao je Luciji paket od toga stranca, težak dvadeset kilograma. U njemu su bile lijepe, nove stvari i odijela za djecu. Poslije se stranac još nekoliko puta paketima sjetio Lucijine djece.

Najteži čas na svome putu doživjela je Lucija dok je nosila peto dijete. Pala je tada pod traktor, odnijeli su je u bolnicu. Bila je sva ukočena, liječnici su rekli da će na njoj ostati tragovi te nesreće. Ona je samo pitala: »A dijete, kakvo će mi biti dijete? Hoće li se roditi zdravo?« Dijete se rodilo zdravo, a ni na njoj nije ostalo tragova. Liječnici su se čudili. Ona je došla kući s djetetom, sretna ali umorna do zadnje kapi krvi. I u toj klonulosti govorila je: »Ne branim se da neću više imati djece, ali samo ne odmah, nego dok mi ovih petoro malo naraste.« Bila je sva skrhana od tuđe mudrosti, jer mnogi su joj već dugo govorili: »Što daješ na svijet toliku sirotinju, bolje je ne imati djece nego ne imati ono što je potrebno.« Ona je odgovarala uporno, udarajući se u prsi: »Imam svega!« Ali neizrecivo su je zamarala takva poučavanja, a najgore joj je bilo kad im se i muž pridružio. Koji put bi klonula i pomislila da možda imaju pravo. »Ali onda bi mi izišlo pred oči ono kako sam plakala kad sam saznala da mene moja majka nije željela roditi. I tako sam se sjećala toga i mislila: zar da ja svome djetetu uskratim sunce?« I išla je naprijed putem svoga povjerenja u Boga, ali sve umornija i osamljenija. Muž se udaljio od nje, počeo lutati k drugima.

Ona je saznala za to, i bilo joj je kao da je sva snaga istekla iz nje. Činilo joj se da se uzalud borila i uzalud vjerovala. Dolazila joj je misao da se ubije.

I upravo tada, kad je srcem takla dno očaja, sjetila se jače nego ikad svoga saveza s Onim koji je obećao čovjeku: »Ja ću bit tvoj Bog.« I shvatila je da je taj mrak pao na nju zato što je, postavljajući uvjet za svoja buduća materinstva, ograničila totalno povjerenje prema Njemu, temelj Saveza između Njega i čovjeka. I uspravila se iz pepela svoga očaja i rekla: »Neka bude volja Tvoja u svemu.« Toga dana počela je s djecom zajednički moliti krunicu. I moli se ta večernja obiteljska krunica u njezinoj kući do danas.

Muž je osjetio da je ona dostojno svladala svoj najteži čas. Osjetio je pobjedu u srcu svoje žene: shvatio je, sve bez riječi, da se ona zaista potpuno oslobodila sebe pred Bogom. I čovjek nije želio da zaostane za njom kao jadnik opterećen sobom: vratio joj se, i nastavili su put zajedno.

Rođenje šestog djeteta narušilo je Lucijino zdravlje. Ali ona je s velikim, svijetlim mirom uzdigla dijete na rukama kao svoj konačni, neograničeni »Da« Bogu.

Poslije toga sve im je najednom procvjetalo. Muž je dobio stalni posao, prionuo uza nj i zavolio ga, počeo se radovati prekovremenom radu. Umnožilo im se imanje, stoka i živad, od siromaha postali su imućna obitelj u selu. Svijet se čudio, susjedi su kimali glavama: »Još do nedavna darivali smo joj torbu brašna da može djeci

kruh umijesiti, a gle sad... Toliko djece, i što ih je više sve im je bolje...« Lucija je odgovarala da je to milost Božja, ali nisu shvaćali. Glave su se i dalje vrtjele: »Nije to čist posao.«

To je gorko zaboljelo Luciju. Nije se vrijeđala kad su je zvali ciganakom i njezinu djecu cigančićima, nije se vrijeđala kad su izrugivali njezino materinstvo, ni kad je osjećala licemjerje u žaljenju s kojim su govorili da joj muž ide za drugima. Ali uvrijedilo ju je što smatraju nečistim poslom ono što je bilo Božji odgovor na njezino povjerenje. Tužila se zbog toga, i možda se tužila previše bolno i previše glasno. Govorila je mužu: »Kako mogu biti tako okrutni? Zar im je Bog toliko nepoznat da ni Njegovu milost ne mogu prepoznati?« A čovjek kojega je ona naučila hodati pred Bogom odgovori joj:

— Ako im je i nepoznat, Bog im je potreban kao i nama.

I tada Lucija shvati da joj je Bog vratio i ono što je dala svome mužu. Godinama se borila da on spozna dostojanstvo svoje duše. I reče u sebi: »Hvala Ti, Gospode«, i poljubi ruku svoga čovjeka.

One muževe riječi postale su njezina molitva za ljude među kojima živi. Jer od onoga dana ona uvijek moli: »Gospode, moji prijatelji trebaju Te kao i ja, učini da Te upoznaju.«

Muž se prije mnogo zadržavao van kuće. Poslije rođenja šestog djeteta promijenio se i u tome, počeo je pomagati Luciji oko kuće i oko djece. Uvečer on moli s cijelom svojom obitelji onu krunicu kojom se Lucija jedne očajne večeri počela boriti protiv ograničenja svoga povjerenja u Boga. Lucija sluša njegov glas i glasove svoje djece: »... moli za nas grešnike, sada i na čas smrti naše.« — »I ne znam«, kaže, »je li mi draži njegov glas ili njihovi mali glasovi.«

Pitam je:

— Želite li nešto od Boga za sve što ste prepatili, Lucija?

A ona kaže:

— Da mi se smiluje, da dobijem sina svećenika. Nisam toga dostojna, ali dala sam Mu sve što sam mogla.

Pitam je još:

— Kad ste u životu bili najsretniji, Lucija?

A njoj oči sjaju kao zvijezde nad davnom, grubo istesanom kolijevkom na tvrdoj zemlji siromaha:

— Kad sam dala ono pile za sjemenište. Poslije, kad sam imala, davala sam punim rukama, ali one sreće nikad više nisam osjetila. Onoga dana nisam imala ništa u kući, samo dvoje djece, i darovala sam za sjemenište ono pile mjesto da njime nahranim svoju djecu. Vidite, ja bih danas dala sve, i pola kuće bih dala, ali radost zbog onog pileta ne bih mogla dati nikomu. Čini mi se da nikad nisam bila bliže Srcu Božjemu nego one večeri.

I govoreći tako ona popravlja uvojak kose na čelu svoga sina, onoga za kojega želi da postane svećenik: jednoga od ono dvoje malenih koji su jeli krumpir one večeri kad je ona darovala pile.

ZORICA MEĐU ŠKOLJKAMA

Jedne večeri, kad je bila sasvim malena, Zorica je došla kući i izjavila mami:

— Mama, hoću bracu, da me vuče na saonicama.

Danas Zorica ima sedamnaest godina, mamu zove starčica, oca stari, a za oboje veli da im blaže rečeno treba tutor. Bracu ne zove nikako, jer se nikad nije rodio.

Ali ona ga nikad nije prestala željeti. Ljubav i bol za bratom kojega nema narasli su u tešku, žarku tajnu, koja u njoj gori željom da osjeti brata u svakom mladiću koji joj se približi. »Brata po krvi i brata po Križu«, kaže Zorica. I po Križu. Neobično, ona zna što je to.

Ne kaže kako je saznala. Staromu i starčici Bog je bio samo forma, veli. »Stari nije bio na Pričesti od vjenčanja. A ići u crkvu — ma kakvi. Starčica ide u crkvu kad dospije. Ali to 'kad dospije', to je već drugo. Stari je čovjek trenutka, nije još odrastao. Starčica nema jasnog pogleda na svijet. I tako sam ja u toj obitelji gdje je sve nejasno, mutno, nesređeno, totalno blesavo — pa naravno, tu sam, nisam mnogo dalje.«

Možda ne mnogo, ali dalje je ipak koraknula, barem nekoliko koraka, inače ne bi znala što je Križ. A ona to zna. Kroz njezine riječi leluja se spomen neke časne majke kao jutarnja svjetlost. Mora da je od nje saznala. Ta časna majka ostavila je u njoj neke svoje riječi — o srcima koja su kao more i srcima koja su kao školjke. I čini se da joj je rekla: »Treba da budeš djevojka vječnosti.«

Prije nekoliko mjeseci Zorica je svim srcem osjećala ono što zna. »Mogla sam ljubiti Boga«, kaže sjećajući se te zore svoga srca. »Sve je bilo duboko i prirodno. Išla sam k Njemu često, gotovo svaki dan.« A onda se najednom, naglo, bez prijelaza, bez povoda ta zora u njoj ugasila, i Zorica se našla sama kao u pustinji, okružena praznim srcima-školjkama, i samo negdje duboko u mraku ostala je živa želja za bratom po krvi i bratom po Križu.

Klopotale su školjke po pijesku u pustinji: »Kad ideš u školu?« Ona je odgovarala preko ramena :»Svaki dan osim nedjelje.« Nije htjela da je prate .Nije htjela da klopoću oko nje. Smijala se gorko i drsko i išla naprijed, sama. Ono su bile samo školjke. Bez krvi, bez Križa. Nije ga više osjećala, nije ga više mogla ljubiti, ali nosila ga je. Zato se nije mogla zaustaviti uz školjke.

Jedne večeri, bila je nedjelja u proljeću, pošla je na ples. Mladić koji joj se približio bio je stariji od nje nekoliko godina. Ona se sjeća: »Bio je donekle zgodan, nešto mu s kosom nije bilo u redu, ali imao je plave oči. I bio je lijepo odjeven.« Pristupio joj je pristojno, i to joj se svidjelo. »Ali imao je primitivan način konverzacije, to mi se nije svidjelo.« U dvorani je treštala galama od tvista, »on nije pazio kako pleše pa smo plesali svatko na svoju stranu. Ali kad je pokušao plesati bliže meni, gurnula sam ga, ne volim ja to pa neka je zgodan.« Mladić ju je pogledao prilično začuđeno. Poslije ju je pitao zabavlja li se s nekim. (Taj izraz znači nešto drugo. »Veza« bez ozbiljnosti, bez odgovornosti i bez budućnosti uokviruje se u taj čudni glagol, »zabavljati se«. Nekad se to zvalo »odnos«. Zvučalo je brutalno i zapravo gorko. Ali zvuk barem nije bio bezočan kao zvuk ovoga »zabavljati se«.)

— Ne i neću — odgovori Zorica.

— Pa koliko ti je godina? — zapita mladić još začuđenije.

— Sedamnaest — izjavi Zorica izazovno.

— Sedamnaest — ponovi mladić gledajući je. Ali ne reče više ništa. Samo više nije pokušavao plesati bliže.

Poslije plesa udesio je da sjednu jedno do drugoga. »On je govorio kraj mene i za mene, ali ja sam pola od toga razumjela prije nego bi izrekao.«

— Kad ideš u kino?

— Kad me volja.

— A na korzo?

— Kad sam raspoložena.

— A u školu?

— Uf, i ti — reče Zorica. — Svaki dan osim nedjelje.

— A mogu li te pratiti kad izideš iz škole?

— Ja izlazim s kolegicama.

— Pa dobro, valjda te mogu pratiti i ja s njima.

Ona slegne ramenima:

— Pitaj njih.

Mladić se ogorči:

— Što su ti one, molim? Tjelesna garda?

— A što si ti, molim? — plane Zorica. — Da nisi i ti školjka?

— Kakva školjka? — začudi se mladić.

— Nikakva — reče Zorica i okrene glavu.

On joj stavi ruku na glavu i okrene je sebi. Nije skidao ruku, smješkao se. I zapita:

— Kad ćemo se vidjeti?

Ona izmakne glavu. Nije joj se svidjelo kako se smješkao.

— Zašto me želiš vidjeti?

Mladić reče s istim mutnim smiješkom:

— Zar ne znaš?

— Ne — odgovori ona oštro, ustane i odmakne se. Htjela ga je više i ne gledati, ali ipak ga je pogledala nekoliko puta. A on je stalno gledao u nju. Bez smiješka.

Poslije nekoliko dana vidjela ga je na korzu. On je šetao s prijateljima, a ona s kolegicom. Kad je vidio da odlazi s korza, on požuri za njom. Ona stane. On reče:

— Slušaj, mome prijatelju sviđa se ona tvoja kolegica. Kad bi je mogao upoznati?

»Tako«, pomisli ona. »Treće lice jednine.« I odgovori:

— Pusti to, žurim se. Vidi koliko je sati.

On onda reče polako, kao da ga riječi bole:

— Molim te.

— Žurim se — ponovi ona prkosno. — Osam je sati. A moja kolegica neće se ni s kim upoznavati.

Stajao je nasred velike, duge bijele ceste. Imao je modru vestu. »Vrlo je lijepo opletena, ali je tanka, mora da mu je zima«, pomisli ona, i najednom osjeti duboko u sebi, tamo u mraku gdje je gorjela njezina želja za ljubavlju prepletena željom za bratom po krvi i Križu, osjeti kao u srži u kostima zimu od koje je on trpio, i reče:

— Možda i hoće. Pitat ću je.

I okrene se i požuri. Ali bojala se izvršiti to svoje obećanje o pitanju. Bojala se da ne udari srcem u praznu školjku iz pijeska pustinje.

Druge nedjelje opet ga je vidjela na plesu. Svirali su »Žute ruže«, bio je to zadnji ples, i tek tada on je došao po nju, a ona je sagnula glavu. »Zašto saginjem glavu uvijek kad ga vidim?« — pitala se i gotovo da nije opazila kako ga je neki drugi mladić pretekao pozivajući je na ples. On se okrene i reče vrlo tiho: »Nisam rođen pod sretnom zvijezdom.« Ali ona je čula. Plešući s onim drugim gledala ga je. Poslije plesa još je dublje sagnula glavu. I začudi se opazivši da je sklopila ruke. I osjeti da je sva jedna molitva, od korijena srca do straha u očima: molitva da ono što je gorjelo između njih bude istinito, kao Križ koji je život, kao tijelo koje je križ kad raširi ruke.

Nisu više razgovarali, bojali su se. On se bojao da mu opet ne kaže: »Žurim se«. A ona se bojala da mu opet iz spleta živaca ne ispliva na lice grčeviti mutni smiješak školjke iz pijeska. Borila su se njihova dva straha u šutnji koja je boljela kao rana u tami, i dani su prolazili gorko i polako. Dječaci iz njegove ulice opazili su nešto, počeli su paziti kad će se njih dvoje sresti. Kad bi je

spazili u kinu, jedan bi šapnuo: »Eno je«. A drugi bi rekli: »Sad će i on doći.« I on je dolazio, i pogledalo bi se njih dvoje ne usuđujući se približiti i progovoriti. Šutjeli su i dječaci, i kao da su im se divili.

Ali ona se osjećala sve jadnije. Zamaglilo se sve u njoj od nesigurnosti, počela se pitati nije li ona zapravo ižarila iz same sebe sve to što je stalo pred nju bolno kao istina. Počela se pitati što zapravo **vidi.** Plave oči. Plava vesta. Ruka koja joj je okrenula glavu. Smiješak školjke. Prijatelji ga vole, pišu mu srdačne posvete na svojim fotografijama — pa onda? Ima masu tih fotografija i svi se kupe oko njega kao oko vatre — pa onda? Vatre plešu i nad močvarama. I nad grobovima. Da nije sve ovo jedna plava vesta koju sam ja navukla **na sebe** da mi bude zanimljivije živjeti?

Mučila se tako sama u tami, ne znajući da ipak hoda naprijed. Jer svako je pitanje korak naprijed, i pustinjom se može hodati kao i cestom, i kao stazom između klasja, i kao vinogradom. Ona je hodala, tražeći srce veće od školjke i bojeći se da ga je izmislila.

U tome traženju po pustinji sjetila se svojih nesvjesno sklopljenih ruku one večeri na plesu, kad je sva bila jedna molitva za svoju istinu. Sjetila se toga jedne večeri bez plesa i bez ičega, kad je bila umorna do srži u kostima, umorna do neispunjene želje u dubini svoje krvi. Toga dana dobila je u školi trojku iz zemljopisa. Samo po sebi to nije značilo mnogo, premda ona ne voli dobivati trojke. Ali bila je toliko umorna da je od te trojke klonula na koljena. I, našavši se na koljenima, našla se pred Križem. Sama, pred Srcem većim od svih mora. A iz Srca je tekla krv i voda.

I tada ona shvati da iz toga Srca nikad nije izišla, i da je ono kucalo u njezinu strahu i udaralo ritam njezinih koraka kad je hodala i kad je bježala, i da je ono ostalo živo u njoj i onda kad je u naglom prijelomu svoga ulaska u početak zrelosti izgubila osjećanje Prisutnosti.

Te večeri pisala mi je:

»Berith, želim se približiti Bogu. Bliže nego dosad. Sad znam da nije bitno osjećati Ga. Bitno je približiti se. Bitno je to da se svjesno hoda k približenju, pa i onda kad se sav osjećaš kao jedan ormar koji stoji naopako, a u ladicama mu je grozan vašar i ne znaš zapravo odakle da počneš sređivati jer se ništa naročito i ne vidi, samo prašina i paučina. Nije važno kako mi gledamo svoje ormare koji stoje naopako, i njihove isprevrtane ladice. Važno je da znamo kako ih vidi Bog koji je blizu i onda kad Ga ne osjećamo. A to možemo znati, možemo znati kako nas On vidi, nakon što je iz Srca istekla krv i voda ne možemo to ne znati. I kad to znamo možemo početi sređivati. Ne po onomu kako mi vidimo, nego po onomu kako On vidi.«

I nastavila je hodati, sama pod pogledom Živoga koji vidi. A školjke su klopotale oko nje na pijesku, i ona još uvijek nije znala je li i mladić u plavoj vesti samo školjka.

— Misliš li na njega? — pitale su školjke.

— Mislim — odgovarala je.

— I voliš ga? — smješkale su se školjke prijatelji.

— Ne znam — govorila je mirno.

— Kako ne znaš?

— Voljeti znači poistovjetiti se.

— Pa zar je to teško?

— Uvijek je teško. A kad ne znaš s kim se poistovjećuješ, onda je opasno.

Školjke su vrtjele oklopima:

— O čemu to govoriš?

— O njemu. O meni. O njemu u meni. O meni u njemu.

— Gle što si počela skandirati — rekle su školjke.

— Počela sam govoriti — rekla je Zorica.

— Čudna mi čuda — rekle su školjke. — Kao da dosad nisi govorila.

— Dosad sam tepala — rekla je Zorica. — O braci koji će me vući na saonicama.

— Da ti nije sunce udarilo u glavu? Ali zima je već, bilo bi čudo — klopotale su školjke.

— Udarilo mi je u srce — rekla je Zorica. — To može uvijek, i usred zime. I usred noći. Samo ne ovo sunce koje vi vidite.

— Nego koje? — smijale su se školjke.

— Jedno po kojemu se može vidjeti kako treba srediti isprevrtane ladice. I kako nitko nikoga ne može vući na saonicama.

— Kako ne može? — čudile su se školjke.

— Tako, ne može. Treba hodati svojim nogama.

— Pa tko ti brani? — rekle su školjke.

— Možda bi mi on branio. Možda bi me ipak htio vući na saonicama.

— Pa lijepo je vući se na saonicama — klopotale su školjke.

— Ah, ne — rekla je Zorica. — Treba hodati. Ako i zajedno, hodati. I, ako se hoda zajedno, treba hodati u istom smjeru.

— Kakvom smjeru? — rekle su školjke. — Kao da uopće ima nekog smjera.

— Ima — reče Zorica i raširi prste. — Ima deset zapovijedi kao deset prstiju na ruci. Svaka pokazuje smjer kao prst kad se pruži. A smjer je jedan, jer jedan je Križ.

— Ah, to — odmahnule su školjke oklopima.

— To — reče Zorica. — I zato treba hodati, ne vući se. I ne pustiti da te vuku kao isprevrtani ormar. Hodati, zajedno. Pod istim Križem, grleći ga sa četiri ruke.

VERA, ISTINITA

Župnik je imao mali križ od drva getsemanskih maslina, dug deset i širok pet centimetara. Donio mu ga je iz Jeruzalema jedan prijatelj svećenik, koji je tamo bio na hodočašću. Župnik je čuvao taj križ s velikom ljubavlju, »jer moja je duša«, pisao mi je u jednom pismu, »posebno vezana za Jeruzalem, grad koji je Isus tako volio«.

Ipak, župnik je darovao taj križ. Uzeo ga je jednog dana prošle jeseni i odnio Veri. Vera je ležala na kauču pretvorenom u žrtvenik smrtne borbe, kraj zida prekrivenog sagom s utkanim velikim ružama, pod pokrivačem jarkih boja, s vrpcom u kosi, sva u osmijehu. Vera je imala dvadeset godina, i umirala je, dugo i polako, sa smiješkom. I zvala se Vera. Zaista se zvala Vera. Vera, Istinita.

Kad joj je župnik pružio križ, uzela ga je rukom sa zlatnim vjenčanim prstenom i prinijela ga prsima razrovanim od raka. Sve je već bilo razrovano pod nježnom kožom, kosti i pluća. Zadržala je čas tako križ nad svojim ranama, a onda ga je poljubila. Župnik je gledao. Župnik je jedva mogao gledati .A ona kao da je željela svoju vjeru prenijeti na oca, majku, sestre, brata — i pruži im svima taj križ i reče: »Poljubite ga«.

Nije se više odvojila od toga križa, ni u životu ni u smrti. S njim u rukama čekala je župnika kad joj je donosio Pričest. A župnik joj je donosio Pričest gotovo svaki dan, ali izbjegavao je da dođe petkom: nije imao snage gledati njezine muke koje su u petak postajale upravo otajstveno strahovite. U svaki petak. Bacala se po ležaju i jaukala u bolovima, i nije bila svjesna svojih jauka. Netom bi došla k sebi, smirila bi se i trudila se trpjeti bez glasa. I nije htjela uzimati lijekove za ublaženje bolova: htjela je propatiti čitavo svoje umiranje, do kraja, do posljednje žilice u sebi, s križem iz Jeruzalema u zgrčenim rukama: za svoga oca, za majku, za muža, za sve svoje .I za svećenike, osobito za svećenike: za njih je najradosnije trpjela, za svjetlost i čistoću njihova svjedočanstva.

Prisutnosti živoga Boga među Narodom Njegovim: za njih je grlila svoj jeruzalemski križ na razrovanim prsima, zahvalna što im može nešto dati, što im može nešto uzvratiti.

Bio je petak i kad se rodila, u Zagrebu, 1. lipnja 1945. Kći siromaha, došla je kao dijete u Slavoniju, u selo Cerna, kod Vinkovaca. I još odmalena sjala je u njoj posebna, tiha ljubav prema siromašnima, bolesnima, kljastima. Za krizmenu kumu željela je jednu kljastu djevojku, i bila je sva sretna kad su joj to odobrili. Jednom je, idući iz škole, susrela na ulici troje djece, i smililo joj se što su sva u krpama, pa ih je odvela kući i najprije ih nahranila, a onda je obukla dječaka u bratovo odijelo a djevojčice u svoje haljine. U zadnjoj godini školovanja — pohađala je ekonomsku školu u Vinkovcima — otac joj je davao nešto više novaca, a ona bi uvijek sve dala siromasima. Osobito rado donosila im je lijekove.

Zaposlila se kao knjigovođa u šumariji. Kad je primila prvu plaću, dala je majci pet tisuća dinara: »Mama, odnesi odmah za popravak naše crkve.« Kad su joj, već bolesnoj, donijeli višak iz ureda, majka ju je, želeći je obradovati, pitala što će za to kupiti, a ona reče: »Mama, podijeli to siromasima.« Kad su jednom cigani, prodavači slika, molili komšiluk da ih se preveze preko rijeke Bid, kako bi odmah bili u drugoj ulici, dok bi okolo cestom izgubili mnogo vremena, nitko ih nije htio prevesti. Vera je bila sama u kući, i već je teško hodala od raka u nozi, i tako šepajući iziđe, odveže očev čamac i preveze cigane na drugu stranu. Kad je, malo pred njezinu smrt, došao k njima dječak musliman prodajući sita, odmah ga je pitala je li gladan. Dječak reče da jest, a ona zamoli da mu dadu slanine i mesa. Dječak blago odbije, reče da to ne smije jesti, da muslimani ne jedu svinjetinu. A Vera se zadivi kako dječak drži do svoje vjere, pa zamoli: »Mama, daj mu onaj moj lončić mlijeka.« Taj lončić ona je svaki dan dobivala iz sela, jer svoje krave nisu imali. I radovala se gledajući dječaka kako pije mlijeko kojega se ona odrekla, pa ga upita da li bi htio još nešto. Bilo je vruće, dječak mora da je bio strahovito žedan, pa reče da bi nešto kiselo. U kući su bila samo dva limuna. i Vera je izgarala od ognjice u svojoj bolesti. I reče majci: »Mama, imamo dva limuna, napravi mu limunadu.« I gledala je sva radosna kako dječak pije limunadu, a kad je otišao, reče: »Sad se osjećam kao da sam nahranila Gospoda Isusa.«

Bio je u njihovu selu mladić, izišla je s njim šetati nekoliko puta, on je želio da se vjenčaju. Često ju je vidio kako daje pomoć siromasima, i nije govorio ništa. Kad je jednom opet nadarila siromaha, mladić ne izdrži i reče: »Ti bi samo dijelila sirotinji!« Ona ne odgovori, vrati se kući i reče majci: »Neću se za njega udati, mama, on meni brani dijeliti siromasima.«

Zvonko je bio drukčiji. Siromah iz Hercegovine, došao je u Slavoniju da završi školovanje, imao je rodbine u Vinkovcima. »U mojoj kući živjelo se po Božjem Zakonu« — tako je, jednostavno, odgovorio župniku na pitanje o životu u svojoj obitelji. Iz te obitelji

ponio je nešto što danas kao da postaje bolno rijetko i među pobožnim svijetom: duh zajedničke molitve. U toj kući zaista se molilo zajedno, svaki dan, za stolom i prije počinka, i zajedno se išlo na misu, zajedno čak i na ispovijed. Zato je Zvonko razumio Veru koja mu je govorila: »Zajednička molitva Bogu je najdraža«. I molili su zajedno, njih dvoje, za vrijeme svojih kratkih i sretnih zaruka. Osobito su rado zajedno molili krunicu.

Zvonko je završio školu za poljoprivredne tehničare. Njezini roditelji nisu bili sasvim zadovoljni tim vjenčanjem, jer sami su bili siromasi i siromaštva su se napatili, a on nije imao ništa. Ali Vera je rekla: »Mama, ja ne tražim bogatstvo«. I bila je tako sretna da su oni toplo primili Zvonka, radi nje.

Vjenčali su se u nedjelju, 20. lipnja 1965. Iduće nedjelje Veru su odvezli u bolnicu, u Zagreb; a malo zatim Zvonko je pozvan u vojsku. I tako su oni živjeli u braku zajedno samo tjedan dana. Još kao učenica Vera je bolovala na nozi, liječnici su ustanovili rak i htjeli nogu rezati, ali onda se bol nekako smirila, Vera nije osjećala više ništa i mislila je da je ozdravila. Bolest se vratila naglo, oštro, kao nenadani poziv Gospodnji. I Vera se odazvala, vedro, svim srcem.

Dopisivali su se, ona i Zvonko, dva-tri puta na tjedan, i bila su ta pisma nastavak njihove zajedničke molitve. Pisali su jedno drugomu: »Sve će biti dobro, molimo i sve će biti dobro.« I znali su, oboje, da su oblici Božjega dobra razliičti, i bili su spremni primiti svaki oblik, i najbolniji.

Liječili su je po bolnicama i vratili kući: neizlječivo. Dvadeset godna i neizlječivo. Rak se širio, zahvatio ju je svu kao polip. Do konca studenoga još je mogla malo hodati, a onda je pala u krevet i nije više ustala. I proživjela je svoj križni put na tome ležaju uza zid, pod slikom Srca Isusova, zid prekriven sagom s utkanim velikim ružama. I počelo je vraćanje strahovitih, otajstvenih muka svaki petak. Od bolova nije mogla ležati, i toliko je proklečala na ležaju opirući se rukama da je dobila žuljeve na dlanovima.

U Badnjoj noći previjala se u bolovima sve do ponoći, i tek tada kao da su se smirili užasni noževi u njoj, kao da su je pustili da odahne u taj čas Rođenja Sina Čovječjega, i nasmiješila se u velikoj zahvalnosti i tiho je pjevala: »Tiha noć, sveta noć...« Htjela se, veli župnik, svojom pjesmom pridružiti pjesmi vjernika u crkvi. Jer ona je uvijek bila i ostala duša zajedničke molitve, i jedna od njezinih najvećih muka bila je to što ne može u crkvu. »Ma i na štakama, velečasni«, govorila je svome župniku, »ma i na štakama da mi se dovući, samo da mi se dovući u hram Božji...« I prikazivala je tu svoju muku za one koji u hram nikad ne idu, ili idu rijetko, ili idu ravnodušno. I prikazivala ju je za svoga oca, da plane ognjem Gospodnjim mlakost u kojoj je tonuo, i za svoju tetku, koja je mislila da se Boga može zatvoriti u neko privatno vjerovanje odsječeno od zajedništva vjere u Narodu Božjemu. Vera je bila samo mali knjigovođa, Vera nije studirala teologiju Pavla

Apostola, ali imala ju je svu u Križu jeruzalemskome, Križu na kojemu je Jedan umro za sve. **Za sve.** Vera je to znala. I zato ju je tako boljelo što dijete njezine tetke nije ugrađeno u Narod Božji sakramentom svetoga krštenja. Zato je govorila u svojim mukama, stežući u ruci križ iz Jeruzalema: »Teta, zašto tako živiš, zašto ne krstiš dijete?« I govorila je ocu: »Tata, ja sam bolesna zato da se ti obratiš.«

U bolesti su joj od svih molitava najdraže bile molitve Križnoga puta. I često je obavljala Križni put, hodajući srcem od postaje do postaje, nepokretna na svome ležaju, s onim malim križem od drva getsemanskih maslina u rukama. Jednom joj je bilo jako zlo, majka je bila u vrtu, a ona nije imala ni toliko snage da je dozove. I tako u mukama poljubi onaj križ, a majka u vrtu u istom času osjeti kao da je netko zove, i požuri k njoj.

U mukama prolazila je korizma. Vera više nije mogla ni jesti ni spavati. I molila je svoje: »Idite u crkvu. Idite na svetu misu. Nemojte ostajati ovdje radi mene, ja nisam sama, sa mnom je moj Anđeo čuvar. A vi idite u crkvu, nije daleko, drugi idu preko tolikih brda.« I govorila je: »Kako bih željela biti nekome kuma na krštenju, uzeti na sebe duhovno očinstvo.« Ne materinstvo, očinstvo, upravo tako je govorila. Njezin župnik piše: »Imala je svećeničku dušu.« I možda je upravo zato svim svojim mukama molila za svećenike: ona je znala što je duhovno očinstvo, izmjerila je svojim srcem njegovu težinu i dubinu.

U veljači, jedne noći, dok je još mogla malo spavati, vidjela je u snu svijetli ženski lik, i čula je kako joj govori: »Vera, nemoj se nadati zdravlju, Bog te je izabrao za Sebe.« Možda je to bila samo njezina podsvijest koja je progovorila otajstvom želje. Probudila se sva smirena, i rekla je majci: »Mama, ja znam da moram umrijeti, a ti se nemoj previše žalostiti, imaš još troje djece i za njih moraš živjeti.« Pisali su Zvonku da joj je veoma slabo, on je dobio izvanredni dopust i došao, i sjećajući se tih dana on kaže: »Nismo ni o čemu posebno razgovarali, gotovo smo neprekidno zajedno molili.« Nekoliko dana prije njezine smrti opet su mu brzojavili, opet je doputovao, i ona mu je govorila: »Zvonko moj, kad ja umrem, kako ćeš ti živjeti bez mene?« I odmah bi se sabrala, odmah bi dodala: »Samo moli, Zvonko, Bog te nikad neće ostaviti, a i ja ću moliti za tebe i za sve vas kad umrem.« Zvonko je govorio: »Ti nećeš umrijeti, ti moraš živjeti.« Ali ona se samo smiješila i hrabrila ga osmijehom. Kad je opet odlazio, znao je da je nikad više neće vidjeti živu, i samo joj je rekao: »Zbogom, Vera.« A ona je odgovorila: »Zbogom, i budi dobar.« To su bile posljednje riječi što ih je od nje čuo.

Molila je roditelje u zadnjim danima: »Nemojte otjerati moga Zvonka.« U zadnjoj noći rekla je: »Pozdravite mi moga Zvonka.« To je bila noć od 31. ožujka na 1. travnja, godine 1966. 31. ožujka župnik joj je donio posljednju Pričest. »Duša mi je drhtala«, piše

župnik, »kad sam joj stavljao Hostiju na drhtava ispaćena usta Vjera je to velika, ja to ne mogu opisati...« A ona je rekla jedva govoreći: »Zbogom, velečasni.« I kao da ju je razderao bol što više nikad neće vidjeti čovjeka u kojemu je za nju bilo sadržano cijelo vječno Svećeništvo Isusa Krista, i prošaptala je: »Hoćete li mi sutra doći?« Župnik je rekao da hoće, oko podne, jer je morao poći ispovijedati u susjednu župu. Otišao je, a ona je ostala s onim jeruzalemskim križem u rukama na žrtveniku svoje muke, i umirala je tako cijeli dan, i u noći je rekla: »Skinite s mene sve zlato kad umrem, naušnice i sat, sve, samo mi ovo ostavite«: i pružila je desnu ruku i pokazala vjenačni prsten. I još je rekla: »I moj križ mi ostavite u rukama, i medaljicu Majke Božje od Karmela oko vrata, to mi svakako ostavite.« Bojala se da joj neće ispuniti želju da skinu zlato s nje kad umre, pa je zamolila susjedu neka joj odmah skine sat i naušnice. »Smetaju mi«, rekla je. I onda je, oko ponoći, zaželjela neka dođu komšinice, i svaku je molila za oproštenje, ako ju je kad uvrijedila. Onda je pozvala majku, oca, brata i sestre, i rekla je: »Želim se oprostiti s vama, sutra ću umrijeti, možda neću biti pri svijesti.« I opraštajući se s ocem rekla je: »Tata, ne zaboravi uskrsnu ispovijed.«

Umirala je polako, s križem u rukama, izgarajući u bolovima kao u živom ognju. Govorila je: »Isuse moj, daj mi snage.« I prolazila je u posljednjim mukama posljednja noć, noć pred prvi petak u mjesecu, posvećen Srcu Isusovu. Ujutro je više puta zapitala koliko je sati. U devet je poslala sestru neka pođe vidjeti može li joj župnik donijeti Pričest. I rekla je: »Umrijet ću oko devet i po.« U devet i po bolovi su joj postali takvi da za njih nema ljudske riječi. Rekla je: »Umirem.« Majka se onesvijestila, iznijeli su je iz sobe. Otac je uzeo kćer na ruke: trzala se u zadnjim trzajima. Onda se najednom smirila, pogledala oca, pogledala sve po sobi, digla zadnjim naporom oči do slike Srca Isusova nad onim ružama na zidu, i do slike Svete Obitelji. I reče glasno: »Isuse, Marijo, Josipe, primite me.« I izdahne tako na očevim rukama.

Sedamnaest vijenaca donijeli su joj na sprovod, zacrnilo se groblje od svijeta, došli su ljudi s kojima je radila, đaci iz njezine škole, svi koji su je poznavali. Župnik je govorio nad grobom. O križu iz Jeruzalema, o medaljici s Marijinim likom, o vjenčanom prstenu: o tri simbola njezine vjere u Boga. O patnji koja je bila žrtva, o životu koji je bio molitva. Ljudi su slušali kao zahvaćeni krilom svjetlosti: mnogi su prvi put čuli da život srca može biti takav. O toj besjedi nad grobom dugo se govorilo u onom kraju: u uredima, na radilištima, u školama. Jedan čovjek bez vjere rekao je sav zadivljen: »Bila je vjerna do kraja.« Jedan mladić, odlazeći s groba, rekao je: »Ja sam mrtvac«. I rekao je da mora nešto učiniti, i pošao je k župniku da nađe život u sakramentu pokore. Bilo je

više takvih razgaranja života u dušama, poslije te smrti i toga govora na grobu: od duše Verina oca do duša braće otkupljene istim Križem, kraj koje je prošla hodajući po mukama i zovući ih svojom patnjom u Kuću Božju, dom molitve. A u duši njezina Zvonka razgorio se mir, u zajedničkoj molitvi koja se nastavlja preko praga smrti.

Četvrti dan poslije Verine smrti došla je k župniku njezina teta, moleći ga da joj krsti dijete. Dječaku je pet godina. Za vrijeme krštenja gledao je svijeću u svojim rukama, nepomičan. Poslije je s radošću neobičnom za tako malo dijete govorio o toj svijeći koja u obredu krštenja znači vjeru. I rekao je: »Sad znam da moram biti dobar.«

NIKOLA

Kad je Nikola bio malo dijete, majka mu je često govorila o crkvi. Crkva je bila preko brda, i teško je bilo doći do nje iz njihova sela, osobito zimi, kad bi zapao snijeg i gladni vukovi lutali stazama. Majka je išla u crkvu kad god je mogla, i spremala bi se od jutra osobito pažljivo, dugo češljala kosu i vadila iz škrinje svečanu nedjeljnju odjeću. Rasprostrla bi odjeću po krevetu, a Nikola je gledao u nju kao u sliku, i jedva bi se usudio dodirnuti lijepu tamnu suknju, koja se u njihovu kraju, u Lici, zove carza. Nikola nije pravo razumio zašto majka ide u crkvu, zašto se za nju tako osobito oblači i tako radosno o njoj govori, ali želio je i sam poći tamo, i molio je majku: »Povedi i mene.« A majka je odgovarala: »Kad još malo porasteš. Kad budeš mogao sam preko brda.«

— A što ima u crkvi? — pitao je Nikola.

— Bog — rekla bi majka. — I blažena naša lijepa Gospa, i sveci Božji.

I pričala je:

— Tamo gori mnogo svijeća i miriše cvijeće i tamjan, i sve je tiho i lijepo, kao u nebeskom dvoru.

— I ti govoriš s Bogom? — divio se Nikola okrećući ručicama malu drvenu bukaru iz koje je pio vareniku. — Ovako kao sad sa mnom?

Majka bi ga pomilovala i rekla toplo:

— Veselje moje, s Bogom može svatko govoriti, Bog nam je Otac svima.

I tako je u Nikolinoj maloj glavi nastalo uvjerenje da će on vidjeti Boga i s Njim govoriti netom samo bude mogao poći u crkvu. Bilo mu je tada jedva četiri godine. Jednom zapita majku:

— Koliko ću još čekati? A ako Bog umre dok ja porastem?

— Što to govoriš? — snebi se majka. — Bog ne umire, Bog ne može umrijeti.

— Kako to, ne može? — pitao je Nikola.

— Bog nas je sve stvorio — reče majka. — I svu zemlju i sunce i zvijezde, sve je On stvorio. Sve umire. ali Bog ne umire.

Još mnogo puta Nikola je ispitivao majku o Bogu koji ne umire. Majka je odgovarala kako je znala, ali ona je znala više moliti nego tumačiti, i neobična dječakova pitanja zbunjivala su je i plašila. A Nikola se počeo bojati toga Boga koji ne umire. Uvijek je živ, mislio je, a umro je did Joso, koji je bio najbolji i najpoštovaniji čovjek u selu, i umro je moj ćaća, srušio se u bezdan u planini i mrtva su ga donijeli, nije se odazivao kad sam plakao i zvao ga. A Bog je uvijek živ, Bog ne umire. Nikad ne umire... Tako se Nikola počeo bojati Boga, i što Ga se više bojao sve je više želio vidjeti Ga u onoj Njegovoj kući koja je lijepa kao dvor nebeski, tiha i mirisna i sva sjajna.

Kad je konačno došao dan njegova prvog odlaska u crkvu preko brda, drhtao je od straha i zanosa. Majka mu je dala nove opančiće, čak mu ih je sama navukla. Bilo je proljeće, i želio je poći sam. Znao je put, majka mu je toliko puta morala opisati put do crkve da je na njemu već poznavao svaki kamen i svako stablo. Majka se radovala lijepim novim opančićima, a on je sve nešto premišljavao, pa skine opančiće i veže ih sebi oko vrata. Majka se začudi:

— Što to činiš?

— Tako — reče Nikola. — Ja ću bos, a opanke ću obuti kad uđem u crkvu.

— Ali zašto? — snebivala se majka.

— Tako — ponovi Nikola. — Ti si rekla da je ono mjesto sveto. Pa treba da na nj stupim čistim opancima.

— Veselje moje — zaplače majka. I pokuša ga nagovoriti neka obuje stare opančiće, a nove ponese sa sobom. Ali on reče:

— Neću da uđem na sveto mjesto sa starim opancima u ruci. A ako ih ostavim vani, netko će mi ih ukrasti. Ja ću radije bos, pa ću oprati noge u potočiću, ima potočić kod crkve.

I tako je pošao preko razlistalog brda, kroz travanjsko jutro, sam, s novim opančićima oko vrata, gotovo trčeći k Bogu koji ne umire i s kojim se može govoriti.

Nije bila nedjelja ni blagdan: tako je on želio, htio je prvi put vidjeti Boga nasamo, jednoga dana kad k Njemu ne dolazi mnogo drugoga svijeta. Crkva je bila otvorena, mračna i prazna. Cvijeće je mirisalo, ali sve su svijeće bilo pogašene, gorjela je samo jedna uljanica u dnu, desno od zlatnih vratašca na oltaru. Sav u strahu, Nikola počne hodati po crkvi i tražiti Boga u polutami, ali nikoga nije vidio i ništa nije čuo, samo su njegovi novi opančići škripali. »Nema Ga«, pomisli smeteno, pa se okretao i gledao okolo tražeći Ga, i tako opazi svece na oltarima i na zidovima. Približi se jednomu i upita tiho: »Gdje je Bog?« Svetac ne odgovori, pa Nikola pođe drugome i upita i njega. Sve ih je tako pitao, ali svi su šutjeli, čak ni pogled nisu svraćali na njega, gledali su nekamo daleko.

Samo jedan svetac mlada lica kao da je gledao u njega, pa mu se Nikola približi što je više mogao, propne se na prste i dohvati ga za ruku i reče: »Kaži mi barem ti. Gdje je Bog?« Ali ruka se ne makne, i Nikola shvati da je ruka od kamena. I spusti s kamena svoju živu ruku i reče: »Pa ti si sav od kamena.« I okrene se okolo svim svecima, svi su bili od kamena, a kamen je bio hladan. Kao čelo njegova oca kad su ga donijeli mrtva iz planine. Dijete zadršće, istrči iz crkve, sjedne do potočića i počne plakati.

To su bile njegove posljednje suze, nikad više u životu nije zaplakao. Vratio se kući u zaprašenim novim opančićima, udarajući sve kamenčiće koji su mu se našli na putu. Majka ga je čekala na vratima, sva radosna; a iz kuće se širio miris uštipaka što ih je ona ispekla da proslavi prvi njegov pohod Bogu u crkvi. Kad je stao pred nju, majka zapita:

— Kako je bilo?

— Lagala si mi — reče Nikola. — Boga nisam našao, nema Ga. A sveci su od kamena.

Smućena i uplašena, vadeći riječi iz srca, majka mu je pokušala rastumačiti da ju je krivo razumio, da se Boga ne može vidjeti tjelesnim očima, da je Bog na otajstven način prisutan u svetome Sakramentu koji se čuva iza onih zlatnih vratašca na oltaru, da je ono svjetlo kraj oltara znak te Njegove prisutnosti, i da kameni kipovi samo prikazuju likove svetaca, »kao što nas prikazuju naše slike«. Govorila je dugo i grčevito, i padale su joj riječi kao zrnje na kamen.

* * *

Nikad više nije Nikola htio slušati o Bogu. Tako je i odrastao, bez Njega koji ne umire, bez Njega kojega se ne može vidjeti. Odrastao je na tvrdoj i škrtoj zemlji, mračan i sam. Više puta susreo je vukove na sniježnim stazama, i borio se s njima. Onda je pošao u drugi kraj, da se bori s hrastovima.

Bio je tada već oženjen, i zabranio je ženi da ide u crkvu. Branio joj je i da se oblači u bolju odjeću, branio joj je i da izlazi iz kuće. Zavukao se s njom u hrastovu šumu, »i rovao, sjekao, cijepao i čupao hrastove i panjeve i pretvarao šumu u oranicu«, piše svećenik koji mi je ispričao ovaj život. Mnogo hrastova iščupao je iz korijena, širile su se oranice pod njegovim rukama. Sa susjedima, koji su kao i on krčili šumu, dobro se slagao, i često se s njima, nedjeljom, sastajao na razgovor. Svećenik koji je molio za njega piše: »Bili su to tvrdi i ozbiljni razgovori. Obično su govorili o vukovima, s kojima su se u mladosti susretali u Lici, ili o velikim hrastovima, s kojima su se namučili dok su ih posjekli i panj im iščupali. To je njihov život: u mladosti vukovi, a sada hrastovi.«

Teškim radom Nikola je mnogo zaradio, ali krio je svoje blagostanje, strepio je da mu ga porez ne umanji i djeca ne rastepu: uvijek je u njemu ostao živ dječak koji se brinuo neće li mu netko

ukrasti stare opančiće. Oko kuće nizale su mu se lijepe oranice koje je sam iskrčio, ali kuća je bila tako trošna da ju je malo jači vjetar mogao srušiti. Djeca su voljela raditi, a on je i od toga strepio: »Ne navaljujte toliko na rad. Zli su ljudi oko nas.« Žena se željela bolje obući barem kad je odlazila na sajam, a on je vikao:

— Jesi li se obukla da se svidiš kome?

Ona bi rekla:

— Pa neću valjda u poderanoj robi na vašar?

On bi odsjekao:

— Nego u kakvoj? U poderanoj hajde. Još bi mogla naći kakvoga i pobjeći s njime, a meni ostaviti djecu.

Ni djecu nije volio: kao da nikoga nije mogao zavoljeti nakon što je kao dijete zatvorio srce Bogu koji nikad ne umire a ne može Ga se vidjeti dok traje život u tijelu. Presjekavši u korijenu ljubav prema Nevidljivomu koji živi, Nikola kao da je mogao voljeti samo mrtve bogove, stvari načinjene rukom. Zato je otimao zemlju hrastovima. Zato je zgrtao novac i krio ga od svoje djece. »Nećete rasipati moju muku!«, vikao je kad mu je sin dorastao do ženidbe a kćeri do udaje. Na sina je poletio i sjekirom, i mladić se izmakao i pobjegao od kuće, i nikad se više nije vratio. Jedna kći začela je dijete, otac djeteta želio ju je oženiti, i ona je molila svoga oca:

— Ćaća, ja ću roditi. Daj mi opremu i pusti me da idem.

— Rodi! — vikao je Nikola. — Ali robe ne dam, ovo su moji krvavi žulji stekli! I nećeš mi iz kuće, ima i ovdje posla za tebe!

Djevojka je ostala u kući. Rodila je djevojčicu, i kad je mala porasla, obje su kopale na Nikolinim njivama i dirinčile po zapuštenoj i prljavoj kući.

Jednomu susjedu Nikola kao da je bio nekako osobito sklon, i to mu je smetalo, jer nije volio žive duše na zemlji. Taj susjed bio je siromah sa desetoro djece, a nije imao svoje kuće ni zemlje. Jedne nedjelje uputi se Nikola k njemu na brdo, a čovjek se bio upravo vratio iz crkve, još ni blagdansko odijelo nije bio skinuo. I Nikola dobaci:

— Što ti toliko u crkvu?

— Pa tako sam naučio od mladosti — reče čovjek. — Kad ne pođem, čini mi se kao da sam nešto izgubio. Kao da mi nešto nedostaje.

Nikola zapita:

— Što ti nedostaje?

— Bog, Nikola — reče čovjek blago.

— Bog — ponovi Nikola. — Zar ti Bog treba?

— Treba mi, Nikola — reče čovjek. — I vjeruj mi, doći će vrijeme kad će trebati i tebi. Ali ne znam hoćeš li Ga onda naći.

— Ja sam Ga tražio kad sam bio dijete — reče Nikola mračno i polako. — Ali nisam Ga našao. Išao sam k Njemu bos s novim opancima oko vrata, da ih ne zamažem putem. Ali u crkvi Ga nisam vidio, a sveci su bili od kamena i nisu mi mogli reći gdje je.

— Bio je u svetom Sakramentu — reče čovjek. — I bio je u tebi, Nikola. Njega se ne može vidjeti. Može Ga se samo ljubiti. I zastane čovjek, pogleda Nikoline prazne oči i reče:

— Ljubiti ili ubiti — u sebi.

Nikola se trgne:

— Ubiti? Meni je majka govorila da On nikad ne umire.

— Istinu je govorila — potvrdi čovjek. On nikad ne umire u Svojoj velikoj istini. Ali svaki od nas može Ga ubiti u sebi, ako Mu ljubav ne vrati ljubavlju.

— Pusti to — reče Nikola.

Prošle su godine. Jedne zime svećenik je obilazio kuće rasute na brdu, da ih blagoslovi. Došao je i u Nikolinu kuću: »Ni ormara, ni stolice, ni lonca, ni umivaonika. Jedan krevet izgrizen crvotočinom, i nešto slupano od dasaka, ne znaš je li klupa ili ležaj, bit će i jedno i drugo. U uglu nekoliko krpa od starih hlača. Za vratima zidani štednjak, do njega sjedi Nikola, gol i bos, i grije se. Brada mu se trese, neobrijana.« Ni u kućama najsiromašnijih nije svećenik vidio tolike bijede. I svećenik zadršće: na tu bijedu osudio je sebe Nikola svojom ljubavlju za mrtve bogove.

— Nikola — reče svećenik saslušavši starčeve tužaljke o bolesti i zimi — vi se dugo niste ispovjedili.

— Ja se ne ispovijedam — reče Nikola.

— Bog vas čeka — reče svećenik.

— Ne govorite mi to, gospodine — reče starac.

— Ja sam za to tu — reče blago svećenik. — Za to da vam kažem da vas Bog čeka. Uvijek vas je čekao. Nikola, hoćete li u svetom sakramentu pokore otvoriti srce Gospodu Bogu svojemu?

— Ne — reče Nikola. — Ja sam sav jedan grijeh, gospodine, ostavite me. Kako meni Bog može oprostiti, kad nikad nisam htio znati za Njega nakon što Ga jedan put nisam našao?

— Zato vas je On tražio — reče svećenik. — Kao Pastir ovcu u planini, Nikola. I ako pustite da vas nađe, radovat će se više za vas nego za devedeset i devet onih koje nije morao tražiti.

— Kako to znate, gospodine? — reče starac.

— Jer je razderao nebesa i sišao, i bio je Čovjek među nama, i sam je to rekao. Vi to znate, Nikola. Vi to ipak znate, morali ste čuti.

— Živio sam kao da nisam čuo — reče starac. — Idite, gospodine. Ne mogu to slušati ovako, kao da me orao zgrabio. Idite sada, možda ću vas zvati.

Nije ga zvao. Zvali su ga susjedi, kad je starac umirao bez svijesti. Svećenik je molio živoga Boga nad životom koji se gasio, a Nikola je micao rukama kao da u svojoj smrti nešto traži.

CRNI ŠATOR

Kako srce može gorjeti svom snagom svoje sposobnosti za Boga zbog jednog praseta? Kako jedno malo, musavo, bolesno prase može biti znak da je Neizmjerni i Presveti, koji vidi mrlje i na Anđelima, prisutan među narodom Svojim pod šatorom satkanim od svih niti ljudske bijede i ljudskih nemira, crnim šatorom iz pustinje?

Zvuči tako grubo. A ipak, nad tim se može plakati od zahvalnosti koja je lijepa i topla kao najčišća krv i mlijeko ljudske nježnosti.

Čovjek koji je kupio prase zove se Veno. Panonski seljak, otac pet sinova i pet kćeri. Živio je sa ženom i djecom u tuđoj straćari, rušio i cijepao tuđe hrastove, palio ugljen u tuđoj šumi, čuvao tuđe vinograde i pleo košare. Jedne večeri, zimi, prije rata, rekao je ženi, Marici:

— Dobro bi bilo da imamo makar kakvo malo prase. Djeca rastu.

Marica je rekla:

— A odakle nam novci?

— Ja imam pedeset dinara — otkrio je Veno. — Dobio sam za košare.

— Pa to nije dosta — rekla je Marica žalosno. — Svinje su skupe.

— Ja ću ipak sutra poći na vašar — odgovorio je Veno.

Na sajmu je gledao i obilazio, ali sve je bilo skupo. Već je mislio kako će kući bez praseta. I onda se namjeri na čovjeka koji je imao mnogo svinja i sve ih rasprodao, samo mu je jedno prase ostalo. A bilo je kržljavo i bolesno, zato ga nitko nije htio kupiti. I kupi ga Veno za pedeset dinara, stavi u vreću, uprti vreću na leđa i pođe kući.

Djeca su ga opazila izdaleka. Potrčala su u kuću da jave majci kako otac nešto nosi, onda su dotrčala k njemu, vidjela da nosi prase pa opet potrčala u kuću:

— Mama! mama! evo tata nosi prase!

Marica je izišla Veni ususret, radovala se i hvalila ga kako je on tako vrijedan da za samih pedeset dinara i prase može kupiti. Veno spusti vreću i otvori je, prase izide, i klecalo je na slabim nožicama, bilo je tako jadno i bolesno da su se svi rastužili. Njihov mačak bio je veći od njega. I taj se mačak odmah tu našao, kostrušio se na prase i gledao ga prezirno.

— Pa što si ga i kupio — rekla je tužno Marica. — Vidiš da će krepati.

— A što sam mogao — uzdahnuo je Veno. — Za pedeset dinara nema boljega.

Prase ipak nije uginulo. Raslo je i napredovalo, i bilo je svima na radost, svi su se njime igrali i donosili mu hranu. Spavalo je ispod štednjaka. I onda se jednog dana nije htjelo izvući ispod štednjaka, razboljelo se i opet jako oslabilo. Oni su ga tetošili i zvali, ali nije ih više slušalo, i svaki dan bilo mu je gore. I onda Veno krikne Bogu teško pitanje čovjeka siromaha, pitanje koje nije pobuna, nego samo pitanje golo kao drvo križa:

— Moj Bože, zašto mi ne daš da živim? Nemam više novaca da kupujem drugo prase, pa ni za pedeset dinara. Kako ću prehraniti djecu?

A Marica je trčala pred Križ i žrtvenik i plakala:

— Pogledaj, Gospode... Čime ću djecu prehraniti ako ugine prase? Pomozi, Gospode, pogledaj na moju djecu.

Prase je ugibalo. Nije više htjelo taknuti ni mlijeko, bila je uvijek puna zdjelica mlijeka do njegove glave, ali ono ju nije ni gledalo. Jedne večeri trzalo se kao u zadnjim trzajima, i Marica pogleda djecu koja su spavala stisnuta na jadnim ležajima, pogleda muža i klekne kraj bolesne životinje sva u suzama:

— Molimo, Veno, molimo... Gospod je razumio radost žene koja je našla izgubljeni novčić, a ovo je više od izgubljenog novčića, ovo je hrana našoj djeci!

Kleknuo je do nje na pod od utabane zemlje, i molili su svim srcem, dvoje siromaha u noći, a noć je bila kao crni šator u pustinji.

Nisu spavali te noći, samo su ležali skrhani i napeti i slušali, čulo se kako djeca dišu i kako dah životinje postaje sve tiši. I u srcu noći začuju kako šuška slama pod štednjakom, i skoče oboje i zapale svijeću strepeći da će vidjeti posljednji trzaj. A malo prase stajalo je na nožicama, ljuljalo se od slabosti, ali pilo je mlijeko iz zemljane zdjelice. I tada Marica zazove Ime Isusovo, i potrči i nalije još mlijeka u zdjelicu, a Veno je samo gledao i šaptao:

— Pogledao si na nas, moj Bože, hvala Ti što si pogledao na nas.

U crnoj bijedi i teškom trudu, u deset života izraslih iz svoga očinstva, u tihoj ljubavi Marice koja se još kao dijete privila uz njega, Veno je mnogo puta osjetio taj Pogled Prisutnoga. Marici je bilo devet godina kad ju je prvi put zaštitio svojim rukama, a njemu je bilo devetnaest. Bilo je to prije prvoga svjetskog rata, tada je i dijete od devet godina moglo biti sluga, i Marica je služila čuvajući blago bogatim seljacima. Bila je najmanja među čobanima, pa su je drugi tjerali da im obilazi blago i nagoni ga u čopor. A bila je i siroče kraj živa oca, jer otac je pio i nije se brinuo za nju i za njezinih sedmoro braće. I tako jednom dok su čobani tukli Maricu naiđe Veno, i zagrli dijete i obrani ga, i otada je Marica išla za njim kao ovčica, i govorila mu je vi kao ocu. Rat je planuo kad je njoj bilo trinaest godina, Veno je otišao s vojskom, a imao je zaručnicu koja nije znala pisati, i Marica je pisala za nju; Marica je znala pisati, svršila je dva razreda osnovne škole s izvrsnim uspjehom, i dalje ju otac nije htio školovati. Poslije godinu dana Veno se vratio na dopust, i kad je opet odlazio njegova zaručnica dala mu je grančicu ružmarina. A Marica potrči u svoj vrtić, otkine tri grančice svoga ružmarina i dotrči k Veni kao ovčica i reče:

— Ja sam čula da vojnik ne smije nositi cvijeće. Je li to istina?

— Smije samo do kolodvora — reče Veno. A ona mu pruži tri grančice:

— Evo, kad nosite od svoje djevojke, ponesite i od mene, ja sam vam pisala njezina pisma.

Uzeo je ružmarin i djenuo ga za vojničku kapu, a ona je govorila:

— Moj je ružmarin još malen i mlad, ali dok se vi vratite ja ću narasti, pa će i on biti velik.

Na kolodvoru skinuo je s kape njezine grančice i grančicu svoje djevojke, zamotao ih u rupčić i spremio u vojnički kovčeg. Poslije nekoliko dana, negdje na frontu, našao je u kovčegu onaj rupčić i razmotao ga. Ružmarin zaručnice već je bio suh, a Maričin se zelenio kao da je jučer ubran.

Za vrijeme rata zaručnica ga je iznevjerila. A Maricu je poslije rata našao kao djevojku, ali oči su joj ostale iste, i gledala ga je s istim čistim povjerenjem kao onda kad ju je branio od udaraca i kad mu je dala ružmarin.

Ni on ni ona nisu imali ničega, i njegova se majka pobunila:

— Mi sirotinja, a ona još veća! Ne vodi mi je u kuću!

Nije popustila, pa je on jednog dana uzeo Maricu za ruku, i ona je opet hodala uz njega kao dijete i kao ovčica. Odveo ju je župniku da ih napovjedi, i vjenčali su se siromašno, samo osamnaest uzvanika bilo je na svadbi, drugima je dolazilo cijelo selo, njima samo tih osamnaest prijatelja. Darivali su je novcem dok je plesala, to je običaj u njihovu kraju; i tim novcem Marica je nabavila jedan krevet. Taj krevet i Venin drveni vojnički kovčeg bilo je sve što su imali. Njegova majka nije ih htjela primiti u kuću, pa su se nastanili na brdu, u kolibi vinograda koji je Veno čuvao. Krevet su stavili u jedan kut, a kovčeg u drugi. Zvonilo je podne, a Marica je plakala:

— Što ćemo sad? Treba ručati. Ti kažeš da će sve biti dobro, a evo nemamo ni komad kruha.

A on je zagrli kao onda kad su je tukli, i reče:

— Ne boj se, Marice, nemoj se bojati. Bog će nas pogledati. I zajedno su molili pozdrav Anđela Gospodnjega u pustoj kolibi. Ništa se nije čulo, samo daleka zvona iz sela i njihova dva glasa. Onda se začuju koraci, i stane na vrata žena koja im je bila kuma na vjenčanju, i reče:

— Kume, biste li mi mogli načiniti košare za kruh ?

I odvede ih svojoj kući, napuni im ruke kruhom, krumpirom, grahom, i dade im jednu zdjelu i nekoliko žlica, i slamu za košare. Sve duge godine svoga braka proživjeli su tako pod okom Gospodnjim, dvije tihe duše u mirisu ružmarina, u krvi i znoju. Svoje kuće nikad nisu stekli, djecu su podizali grijući im ruke svojim dahom kad nije bilo drva, četvoro djece umrlo im je od tifusa ne vidjevši nikad na sebi novoga odijela. Kad je bilo najteže, Veno i Marica radili su zajedno na tuđim njivama, i Veno je gledao nježnu ženu kako se saginje kraj njega u gorkom naporu, i molili su zajedno kad bi zazvonila zvona nad poljima, u kratkom predahu, u velikoj tišini sunca koje se crnilo od njihova znoja. I sve je opet bilo kao crni šator u pustinji, i Bog je bio prisutan.

Odraslo im je šestoro djece, i Veno se mučio: »Ne vole učiti, bit će sluge...« Ali djeca su željela raditi, početi raditi i zarađivati čim prije, djeca su pamtila dane kad u kući nije bilo ni žlice masti, kad su živjeli o mlijeku i krumpiru, kad u jednoj škrinji nije bilo ni komada platna za jastuk za krštenje najmlađe sestrice, pa je majka uzela čiste očeve gaće i od njih skrojila taj jastuk. Djeca su pamtila i majčino lice od toga dana, bila je na njemu sva žalost i sva radost ovoga svijeta. I molila su djeca kako su je naučili Veno i Marica u dugoj noći pod crnim šatorom: »Pogledaj na nas, Gospode... « I bila je to molitva za milost života i rada, da se odmore očeve ruke od sječe hrastova i obrezivanja loza i vječnog pletenja košara, da se odmore ruke majčine na ružmarinu pod prozorom.

Kćeri su se udale, sinovi su postali sluge i probili se do radnika. Veno je ostario i stekao malu mirovinu: čitav život uplaćivao je socijalno osiguranje. Kad je prvi put primio mirovinu, kupio je novo odijelo i pošao u crkvu, s Maricom. Dugo su ostali, tihi pred Križem i žrtvenikom, stari, vedri i zahvalni. Najstariji sin već je gradio kuću u to vrijeme, i već je bio oženjen i imao je sina. I molili su Veno i Marica za to dijete u taj dan svoga mira: »Pogledaj na njega Gospode.«

Kad je nova kuća bila dovršena, najstariji sin dođe u njihovu kolibu u vinogradu:

— Tata i mama, nisam kuću sagradio samo za sebe. Gradio sam je i za vas, dođite.

Došli su i radovali se kako će živjeti uz ono dijete, voljeli su ga kao da su u njemu sva njihova djeca, svih deset ljubavi, svih deset strepnja i deset radosti u crnim noćima. Ali dijete je imalo hladno srce, a njegova majka nije ih rado gledala.

Oni se nisu znali odmoriti. Veno je i dalje pleo košare, Marica je stalno šila i krpala, i korisni su bili u toj novoj kući, samo im je bilo hladno oko srca, činilo im se da Bog više nije prisutan, jer ih ono dijete nije voljelo. I sjećali su se očiju svoje djece, koja su i jedno bolesno jadno prase znala milovati i radovati mu se, koja su nosila majci mlade grančice ružmarina na umorne ruke, i koja su kumu primala kao Angjela Božjega, kad im je nosila kruha i masti u dane gladi. A ovo dijete imalo je svega, i nije znalo ni gledati ni voljeti ništa. Njihov sin vidio je kako su žalosni, premda se nisu tužili. I tješio ih je: »Malen je još...« A oni bi odgovorili tiho: »I ti si bio malen, pa nisi imao srce od kamena...«

Jednog dana padao je snijeg, vjetar je udarao pahuljicama u prozore nove kuće. Veno je sjedio kraj peći i pleo košaru. Marica je nešto krpala sjedeći kraj prozora; ona je uvijek voljela gledati snijeg. Dijete se zabavljalo miješajući Venino šiblje. Veno ga je lijepo izrezao i razvrstao po dužini i debljini, a dječak je sve poremetio. Veni je to bilo žao, pa uzme jednu malu šibu i blago zaprijeti:

— Sine, ostavi.

Dječak za inat načini još veći nered. Veno zamahne šibom, ali nije ga udario, žao mu je bilo udariti dijete. Uto se na vratima pojavi dječakova majka, a mali se ohrabri, pogleda majku, pristupi djedu sasvim blizu, zamahne rukom i udari ga u lice. Veno ostane kao skamenjen, Marica skoči i pritrči mu i zagrli ga kretnjom neizrecive nježnosti, toplom dječjom kretnjom koja je ostala u njoj iz vremena kad je hodala za njim kao ovčica za pastirom. I stajali su njih dvoje tako, nijemi, pred djetetom koje je ceptilo od bijesa i vikalo:

— Idi ti svojoj kući!

Odjekne smijeh dječakove majke, leden, s vrata. Suze su tekle niz Venino lice, strahovito tihe, bez jecaja. I Veno reče:

— Ja nemam svoje kuće, sine. Ali iz tvoje ću otići, kad me tjeraš.

Otišli su isti dan. Sin ih je zaustavljao:

— Malen je, ne razumije...

— Ti si razumio kad si bio malen — rekao je Veno. — Neka ti se Bog smiluje, sine. Neka pogleda na tebe, jer se bojim da ćeš uz ovo svoje dijete zaboraviti sve što sam te učio razumjeti. I neka pogleda na njega, jer je sa svim svojim obiljem siromašniji nego ti kad si bio kruha gladan.

I otišli su natrag u svoje siromaštvo, sami i časni pod pogledom Gospodnjim. Nježni i tihi u crnom šatoru satkanom od svih niti ljudske bijede i ljudskih nemira, oni i danas za srce onog djeteta mole Boga koji je u Ognju i Križu i Kruhu prisutan među narodom Svojim.

ČETIRI DJEČAKA U VAGONU

Vlak u Bosni. Jedan obični, dosadni vlak u Bosni. Putovao je k Sarajevu, zaustavljao se na svakoj postaji, a ljudi su u njemu razgovarali o svačemu i ničemu, da utuku vrijeme. Tako sve do Doboja, kad su u jedan kupe ušla četiri dječaka.

Bili su jednako obučeni, odmah se vidjelo da su braća. Najstariji mogao je imati četrnaest godina, najmlađi osam. Nitko ih nije pratio, ušli su sami, onaj najstariji pazio je na mlađe. Ušli su, pozdravili i stisli se jedan do drugoga.

— Zar ste sami? — upita jedan putnik.

— Jesmo — odgovoriše četveroglasno, kao četiri mala zvona.

— A kamo putujete?

— U Banjaluku — rekli su zvončići.

Putnik do prozora lijevo ustane:

— Pa hajde sjednite. Daleko je Banjaluka.

Ustane i putnik do prozora desno:

— A druga dvojica neka sjednu ovamo.

— Hvala lijepa — opet su zazvonila mala zvona. Dječaci su se smjestili kraj prozora, po dvojica sa svake strane. Najstariji posjeo je do sebe najmlađega i stavio mu ruku oko ramena.

— A zašto putujete sami? — upita drugi putnik.

— Tata je na poslu — reče najstariji.

— A mama mora ostati kod kuće — izjavi najmlađi.

— A komu putujete? — upita jedan putnik do vrata.

— Ujaku — obavijesti treći zvončić.

Vlak je jurio, sva četvorica gledala su kroz prozor. Putnici su počeli razgovarati među sobom, o svačemu i ničemu. Na primjer i o sportu. A kad se govori o sportu i o utakmici koju je izgubio klub za koji se navija, navijači se uzbude, a mi smo neki čudan narod, kojemu je teško govoriti uzbuđeno a da ne psuje. I tako je jedan od tih putnika opsovao. Boga, dakako. To je najčešće.

Sva četiri dječaka našla su se na nogama kao da ih je netko gurnuo. Putnici u kupeu gotovo su se uplašili, jedan čak reče:

— Što vam je?

— Nama ništa — izjavi najstariji. Ali vi — i okrene se onomu koji je opsovao — vi ste opsovali Boga.

— Pa onda? — reče čovjek. — Kao da je to nešto.

— Naravno da je nešto — reče strogo drugi brat, onaj od desetak godina, koji je dotle šutio. — To je nešto strahovito ružno.

— Naš tata nikad ne psuje — izjavi najmlađi poučno.

— Ni naši susjedi — doda treći.

— A nacionalno smo izmiješani — reče najstariji učeno. — Pa nitko ne psuje.

— Gdje ste vi to nacionalno izmiješani? — nasmiješi se jedan putnik.

— U našem selu — izjavi najstariji. — Ima nas i Srba i Hrvata i nacionalno neopredijeljenih. I katolika i pravoslavnih i muslimana. I ne psuje nitko. To je nepristojno.

— Pa dobro, recimo da je nepristojno — reče onaj koji je opsovao. — Izleti čovjeku, što ćete.

— Ne smije da izleti — zazvoni najmlađi zvončić.

— Dabome — odzvoni drugi. — Ne smije da izleti, vi se morate stidjeti.

— Ma vidi ti njih — reče čovjek. — Metar od zemlje imaju, a još će mi lekcije dijeliti.

— Kad vas nitko nije naučio — reče najstariji.

— I sad ćete me vi učiti!

— A zašto ne? — reče opet najstariji. — Mi smo maleni, ali kad znamo što vi ne znate možemo vas i naučiti.

— Dajte sjednite — oglasi se jedan putnik. — Stali ste tu kao četiri vojnika na straži.

— Možda oni i jesu vojnici na straži — reče blago jedan putnik koji dotad nije bio rekao ništa.

— Hvala — okrene se najstariji prema tome putniku. — Kad se radi o časti Božjoj, onda je svatko vojnik. Pa neka je i dijete.

— Tko vas je to naučio? — reče začuđeno putnik koji im je prvi ustupio mjesto.

— Mama i tata i vjeroučitelj — izjavi treći brat. — A što se tiče sjedanja mi možemo i sjesti. Samo vi — i okrene se psovaču — nemojte više psovati.

— Pazi, molim te — reče psovač. — Dakle vi to meni ne samo zato što je nepristojno, nego i zato što bakćete s vjeroučiteljem.

— Dabome, bakćemo — reče najstariji. — Ako vam se sviđa taj izraz.

— A zašto bakćete?

— Baktali ste i vi — reče drugi brat. — Samo ste zaboravili.

— Zaboravit ćete i vi — reče psovač. — Sad ste takvi klinčići. Čekajte malo.

— A vi ste lijepe stvari dočekali — reče treći brat. — Psujete tako glupavo. Baš se isplati zaboraviti Gospoda Boga.

— Kako ti to? — reče čovjek gotovo zapanjeno. — Gospoda Boga. Otkad to nisam čuo. Tko još zove Boga Gospodom?

— Mi i mnogi — reče najstariji. — A vi Ga tako ne zovete jer Ga ne molite. Vi Ga znate samo psovati.

— Glupavo — ponovi treći.

— Dabome, glupavo — potvrdi najstariji.

— A Bog je tako dobar — oglasi se najmlađi. — I nasmiješi se psovaču sjajući kao zvijezdica: — Bio je dijete, znate. Sasvim kao mi. I rodio se u štali, na slamici. I Njegova Mama povila Ga je u pelenice. Kao mene moja kad sam bio sasvim malo djetešce.

Čovjek ga pogleda gotovo ganuto. I reče gotovo tužno:

— To su priče.

— Molim nisu — zazvoni malo zvono. — Uopće nisu priče. To piše u Svetome Pismu.

— Piše svašta u knjigama — reče čovjek.

— Ali Sveto Pismo nije makar kakva knjiga. To je Knjiga nad svim knjigama, nju su ljudi napisali zato što je Bog htio da je napišu — reče najstariji.

— Dobro te potkovao tvoj vjeroučitelj — reče psovač.

— Molim ne govorite svašta — reče najstariji strogo. — Nisam ja mazga da me se potkiva. A još manje magare.

— Pa ne ljuti se — reče čovjek smiješeći se.

— Ja se uopće ne ljutim, grijeh je ljutiti se — odgovori najstariji. — Ali to ne znači da vi možete govoriti svašta. Nije mene moj vjeroučitelj potkovao, nego me je naučio, molim. A vaš je nekad iste stvari naučio vas, samo ste to zaboravili.

— Možda sam promijenio mišljenje — reče čovjek.

— Krasno, baš ste uspjeli — reče drugi brat, onaj koji je najviše šutio.

— Na primjer — uplete se opet najstariij obraćajući se psovaču — jeste li vi uopće čitali Sveto Pismo?

— A ti jesi?

— Dabome — kimne glavom najstariji. — Čitao sam Evanđelje, a kad budem veći čitat ću i cijelo Sveto Pismo. Mi kod kuće svaku večer čitamo Evanđelje.

— Ma nemoj — reče čovjek koji je opsovao.

— Nema tu ma nemoj — izjavi najstariji. — Naš tata čita nam svaku večer, a mi slušamo. I već znamo mnogo napamet, ako baš hoćete.

— U koji razred ideš? — upita psovač.

— U osmi — reče najstariji.

— A ja u šesti — reče treći brat.

— A ja u četvrti — reče drugi.

— A ja u drugi — izjavi najmlađi.

— Čekajte dok pođete dalje u školu — reče psovač.

— Pa onda? — digne nos najstariji. — Čekat ćemo i poći ćemo dalje u školu. I?

— I vidjet ćete. Nauka ruši religiju.

— Što ste vi pametni — zavrti glavom najstariji. — Nauka ruši religiju, a ovamo psujete Boga. Pa što Ga psujete kao da postoji, ako vam je nauka srušila religiju?

— Opet ti s tom psovkom — reče čovjek. — To se samo tako kaže, a ti ćeš već vidjeti kako nauka ruši religiju.

— Ma nemojte — reče najstariji oponašajući prijašnji čovjekov izraz. — Recite vi meni, kad smo već na nauci i učenosti, jeste li vi čitali Sveto Pismo. To sam vas već pitao.

— Daj ne gnjavi — reče čovjek.

— Evo sad gnjavim — opet zavrti glavom najstariji. — A zašto gnjavim, molim? Jeste li ga čitali ili niste?

— Kao da se to mora čitati — reče čovjek.

— Recimo da ne mora, premda se zapravo mora — reče dječak. — Ali molim, kako vi možete govoriti da je svašta i priča nešto što niste ni čitali?

— Ne pravi se pametan — reče čovjek.

— Ja se uopće ne pravim pametan — izjavi najstariji. — Samo vi ne znate što govorite.

— A ti znaš.

— Dabome da zna — oglasi se najmlađi zvončić. — On najbolje zna vjeronauk u cijeloj našoj župi.

— Vjeronauk — slegne čovjek ramenima.

— Vjeronauk, nego šta — reče onaj od deset godina. — A vi ste ga zaboravili i govorite napamet.

— A vi govorite što vas je pop naučio.

— I tata i mama, molim — reče najmlađi.

— I nitko se nije naučen rodio — reče najstariji. — A vi ste zaboravili i ono što ste naučili.

— Ma što sam to tako važno zaboravio? — reče čovjek gotovo nervozno.

— Isusa — zazvoni najmlađi zvončić. — Zaboravili ste Isusa. A On se zaista rodio i umro, i poslije tri dana uskrsnuo je i uzašao na nebo, i doći će suditi žive i mrtve. I vas.

— A kad će doći? — naruga se čovjek.

— On je rekao da ne znamo ni dana ni časa — reče drugi brat.

— Baš tako je rekao? — nasmiješi se čovjek.

— Baš tako — potvrdi drugi brat.

— To znači da može doći i svaki čas — rugao se čovjek.

— Baš tako — reče ozbiljno drugi brat. — Svaki put kad netko umire, On dolazi za njega. A na koncu svijeta doći će za sve.

— To vi meni nešto držite lekciju iz svoga vjeronauka — nasmiješi se čovjek.

— Bit će vam za dušu — reče najstariji brat.

— I molit ćemo za vas — reče najmlađi.

— Za mene? — začudi se čovjek. — Zašto za mene?

— Jer su svi ljudi braća — reče treći brat.

— Pa vi me ne poznajete — reče čovjek.

— Poznaje vas Isus — reče najmlađi. — On svakoga poznaje.

— On se za svakoga rodio — reče drugi.
— I za svakoga umro — reče treći.
— I za svakoga uskrsnuo — reče najstariji.
— A što ćete ga moliti za mene? — upita čovjek.
— Da vas prosvijetli — reče najstariji.
— Prosvijetli? — ponovi čovjek.
— Prosvijetli — potvrdi drugi brat. — Da Ga se sjetite, jer ste Ga zaboravili.
— Dakle to znači prosvijetliti — reče čovjek.
— Da — sva četvorica izgovorila su riječ zajedno, i opet je odjeknula kao zvono.
— Nikad me više nećete vidjeti a molit ćete za mene — reče čovjek još se čudeći.
— Isus vas uvijek vidi — reče najstariji.
— A mi vas želimo vidjeti u nebu, kod Njega. Tamo ćemo vas sigurno vidjeti, samo treba da budete dobri i da više ne psujete — reče najmanji, i opet je sjao kao zvijezdica.
U vagonu svi su šutjeli. U običnom, čađavom, dosadnom vagonu u Bosni. Onda onaj putnik koji je prije govorio o vojnicima pogleda u psovača i reče:
— Znate, u onoj Knjizi o kojoj su govorili pisano je i ovo: »Iz usta djece i dojenčadi pripremio si Sebi hvalu.« A pisano je to o onome Bogu kojega ovi maleni znaju zvati Gospodom.